

מאמר מערכת

ארץ ישראל ותהליך הגאולה

"ראוי לכל מאמין שיברך, וישבח, וירומם, ויגדל, ויקדש שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שאמר והיה העולם, ברוך הוא וברוך שמו לעולם ולעלמי עלמיה. **שהביא את אבותינו לארץ ישראל**, וזימן להם סעודה מן המן ארבעים שנה מן הלחם שמלאכי השרת אוכלים, ולאחר שעה... תפלו על המן וקראו לו לחם הקלוקל, וכאלו אמרו ישראל: **אין אנו מבקשים מתנת ארץ ישראל**."

כיון שעברו על התורה ומצותיה, **שבזכותה נתן להם ארץ ישראל**, והיו ישראל כפויי טובה, **עד שהגלה אותם מארץ ישראל**, והשליכם מעל פניו, ואחר כך חזרו בתשובה, ושבו אל השם יתברך... בתוך הגולה שנאמר: "וקבצתים מירכתי ארץ, בם עור ופסח, הרה ויולדת יחדיו קהל גדול ישובו הנה" (ירמיה).

[תנא דבי אליהו רבה פרק י"ד]

מדרש זה בנוי להפליא על בסיס חלוקת תולדות האנושות ועמנו: אלפיים שנות תורה, אלפיים שנות תורה, ואלפיים שנות גאולה.

בחלקו הראשון של המדרש, יש שבח וקידוש שמו יתברך - כנגד אלפיים שנות אמונה. בחלקו השני דן המדרש בקיומה או באי קיומה של התורה ומצותיה - כנגד אלפיים שנות תורה. ובחלקו השלישי עוסק המדרש בחזרתם של העם היהודי לארץ ישראל - כנגד אלפיים שנות גלות וגאולה.

מחזוריות זו הינה מחזוריות קבועה בתוכניתו של בורא העולם בבריאת עולמנו אולם גם במישור האישי והפרטי קיימת מחזוריות זו: שלב ראשון, הקשור לבית, למשפחה, הוא שלב של אמונה וחממה. לאחר שלב זה קיימת ההתמודדות היום יומית בקיום התורה ומצותיה, התמודדות שבה עליות ומורדות, שעליהם צריך לתת את הדין מידי יום, חודש ושנה. בשלב יותר בוגר ומתבגר, מכיר האדם את אפסותו ושב הוא עדי ה'. שלב הגאולה הנפשית. האדם הוא עולם קטן, במקביל לעולם הגדול. והיבטים רבים לדימוי הזה ולמשמעותו.

ומכאן לנקודה נוספת המופיעה במדרש, ארץ ישראל היא הציר שעליו סובבים תולדות עמנו. ממצרים הוציאנו - לארץ ישראל. מארץ ישראל השליכנו - בגלל שלא קיימנו התורה ומצותיה, כשנשוב בתשובה - נחזור כולנו לארץ ישראל. במסגרת גלגולים אלו חי עמנו וכותב את תולדותיו, תולדות עם היושב בארצו או הגולה מארצו, אך תמיד קשור בטבורה של ארץ ישראל, אלא שלעיתים רחוק הוא ולעיתים קרוב הוא.

על הקשר הזה לא"י, ולאופיו האלקי, עלינו, המאמינים, מברכים משבחים, מרוממים, מגדלים ומקדשים שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שאמר והיה העולם, ברוך הוא וברוך שמו לעולם ולעלמי עלמיה.

לאחר אלפיים שנות גלות, בצר ובמצוק, בטלטולים שונים ומשונים, גולים וסחופים על אדמת וטומאת ארץ העמים - זוכים אנו שוב לחונן עפרות ארץ ישראל, לפורר רגביה במחרשות ובאתים, לנטוע פרדסים גנות ומטעים, ולאכול משוב הארץ בריבוי ובשפע בכל קנה מידה.

השאלה הנשאלת היא: האם אנו מודעים לחסדי ה', ולשלבים ההיסטוריים המתרחשים לעינינו, או שהננו אוכלים מטובה של ארץ ישראל וחלילה במקביל מתנהגים בבחינת "כפויי טובה" - מלהודות ולהכיר יד ה' במאורעות גדולים אלו.

בפתח שנה חדשה, בפתח ימים גדולים וקובעים לכל השנה כולה, ובמקרים רבים גם לעתידנו האישי, עלינו להתבונן ולהקדיש יותר זמן למחשבה על כיצד היה נראה העבר, וכיצד נראה לעינינו העתיד, ואיך העבר והעתיד משתלבים בהשגחת ה' אותה צפו נביאנו, ובשורש הדברים בתורה עצמה.

ההתבוננות תפתיע אותנו מאוד, ותגרום בראש ובראשונה לגמד את בטחונינו ואת הרגשת כוחי ועוצם ידי, בראותנו שהכל היה צפוי, והדברים מתגשמים בדיוק רב כפי שחזו זאת חזי ה'. ומערער הבטחון העצמי להכרה בחסדי ה' יתעלה שמו הממשיך להוביל את עמנו לקראת התגשמות חזון הנביאים אשר חזו על אחרית הימים, והשתלבותם של עם ישראל בתוכנית גאולת עולם, גאולה שהנצח יהיה החידוש הגדול שבה, ומלכותו יתברך תוכר ע"י כל עמי הארץ "והיה ה' למלך על כל הארץ".

גליון מס' 26 עוסק:

א. כפי שהודענו בגליון הקודם אנו מביאים כאן את תשובתו של מו"ר הג"ר שלמה משה עמאר שליט"א, בדין הגידול בשנת השמיטה ע"ג מצעים מנותקים בבתי גידול, וזאת במסגרת המאמרים אודות שנת השמיטה והלכותיה שהחילוננו לפרסם בגליון הקודם.

ב. עקב הכניסה לשנת תש"ס הבעל"ט שנוהג בה "מעשר עני" הבאנו ב' מאמרים בדיני מעשר עני מאת יו"ר המכון הרב שניאור ז. רוח שליט"א.

ג. בגליון זה אנו מביאים את המשך התשובה בענין הפרשת תרו"מ בנוסח קצר, מאת הרב אהרון בוארון שליט"א מעיה"ק ירושלים ת"ו.

ד. תשובת הרב דוד אביטן חבר המכון, על מיקומו המדויק של בית פאגי, וזאת כהמשך לדיון על ירושלים וגבולותיה [גליון 20,21].

ה. במדור תגובות הבאנו את תגובותיהם של הרב יואל פרידמן ממכון "התורה והארץ" על דברי מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בדין מצעים מנותקים [מהגליון הקודם]. ואת דברי תגובתו של הרב דוד אביטן על דברי הרש"ז רוח מהגליון הקודם אודות ערלה בגבולות עולי מצרים.

בסוף החוברת הובא מהנעשה במכון.

בברכת שנה

טובה

המערכת

מידע הלכתי

א. עם הכניסה לשנת מעשר עני הנני להזכיר לחקלאים, בעלי גינות פרטיות, ובעלי עסקים, שחובה עליהם להפריש ולתת מכל הירקות שילקטו החל מר"ה ואילך "מעשר עני", ניתן להעזר במכון לנתינת המעשר דרך אירגון החסד "חסדי נעמי" באמצעות חוזה הלואה מראש של סכום כסף, וניתן להעזר במכון לקביעת תחשיב כמות המעשר, לכל עסק וגודלו. כיון שיש מקום להדר ולתת אף בספק טבל [וכמו שביארתי בארוכה בספרי "ביכורי שדה" פ"ד], אני מציע גם לכלל הצרכנים לחתום על חוזה הלואה מסודר עם עני, ובכך לצאת ידי כל חשש, ניתן לקבל חוזים מסודרים במשרדי המכון.

ב. בימים אלו משווק פרי ה"פסיפלורה" [שעונית], ואני שב ומזכיר לציבור את אשר פירסמנו בגליון מס' 20 שפרי זה נידון כירק ולא כעץ [הן להקל - לענין ערלה, והן להחמיר - לענין הרחקות בכלאים], מחמת כמה טעמים וכפי שביארנו שם, וכן הסכים להלכה מרן הראש"ל שליט"א.

ג. נהגו המהדרים, שבאתרוגים אף בספק טבל להפריש תרומות ומעשרות באופן שלא ישאר באתרוג כל חלק מהמעשרות [שכן בשאר פירות של ספק טבל אין נותנים ללוי שאומרים לו "הבא ראיה שפירות אלו אינם מעושרים וטול מעשרותיך" ורק קובעים לו מקום, אך הפירות נשארים אצל המפריש], וזאת כדי שבאתרוג מלבד בעליו לא יהיה חשש שמא יש באתרוג חלק שאינו שייך לו אלא ללוי, ואפשר שיהיה חסר בדין "לכם". אמנם בשנה זו שנת תש"ס שיו"ט ראשון של סוכות חל בשבת, ולא נוטלים לולב ומיניו אלא בא' דחזה"מ, אין צורך לנהוג בחומרא זו, שהרי דין "לכם" אינו נוהג אלא ביו"ט ראשון ולא בשאר ימי החג.

בברכת שנה טובה ומבורכת

שניאור ז. רווח

יו"ר המכון

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
אב"ד פ"ת וחבר מועצת הרה"ר לישראל

מצעים מנותקים שבתוך חממות של ניילון

כבוד ידידי הרש"ז רווח שליט"א דן בספרו שו"ת חלקת שדה (סימן ו'), אם להחשיב חממות הניילון המצויים בשדות החקלאות, כבית, שהרי יש גג ודפנות והם גבוהים עשרה טפחים, והזכיר בזה דעותיהם של גדולי דורנו המדברים בענין זה והעיר בזה דברי שלמי מיעטו בית מדכתיב בתרו"מ, שדה" ובית אינו בכלל שדה וכידוע. וא"כ אין מיעוט הבית תלוי בסברא עד שנאמר למה נתמעט הבית משום כ"כ, וזה לא שייך בחממה. וכמ"ש כמה מהפוסקים, וציין לדברי החזו"א בשביעית (סימן כ' אות ו') שדן בגינה שעל הגג ובד"ה והזורע, הזכיר את הבעיא של הירושלמי (פ"ק דערלה) אי שביעית נוהגת בבית, והקשה מהא דתנן בשביעית (פ"ב מ"ד) ועושין להן בתים, וכתב דאינו ענין לנוטע בבית, דהתם הבית הוא מצד האילן (כלומר, ולא ע"ג האילן) או שיש בגג חלונות באלכסון שמגן מפני החמה, ואינו מגן מפני הגשם והטל והאוויר הוא להטיב את הגידולים, אבל הנוטע בבית הצמחים נמצאים במצב לא רצוי, שנשלל מהם הגשם והטללים והאוויר וקוי השמש, והבית להם לרועץ. עכ"ד.

וכב' העיר עליו, והוסיף וכתב אלא שלפי מה שכתבתי שעיקר הדיון בירושלמי הא בפסוקים (דכתיב שדה) ואין נ"מ באיזה סוג בית מדובר, א"כ אין נ"מ אם הבית הוא לרועץ או לאו. וע"ש עוד מ"ש בזה. ועפ"י הדברים הללו רצה לדחות את דעת המחמירים בשביעית לזרוע בחממות, אפי' תוך עציץ שאינו נקוב. יע"ש.

והנה אמת נכון הדבר דמיעוט הבית נלמד מהפסוק והוא גזירת הכתוב. ואין אנו תלויים בטעם זה או אחר דוקא. [ושמעתי לפני זמן רב ממור"ר הגאון משנת יעקב נר"ו, שבצעירותו דיבר עם מרן החזו"א ע"ה, ובתוך הדברים א"ל החזו"א שהטעם למצוה שעליה דיברו הוא משום כו"כ, ומו"ר נר"ו אמר לו והלא זה גזה"כ, וא"ל החזו"א ע"ה, לגזיה"כ לא חייב להיות טעם, אבל אין איסור לתת טעם.] אך מ"מ יש עדיין מקום לדון בימינו אלו, שנתרבו החממות ובכל הארץ יצא טבעם, עד שזה נהיה חלק בלתי נפרד מהנוף החקלאי בכל מקום ומקום. ומגדלים בהם גידולים שונים, כגון פרחים ושאר ירקות. א"כ משרבו ונתפשטו כל כך, אפשר דכבר לא נחשבים בכלל הבתים, ועל שדה הארץ יחשבו, דהרי לא כתוב בתורה שבית פטור מתרו"מ, אלא נאמר שדה, וחז"ל אמרו ברוח קדשם דבית לא נכלל בכלל שדה. ואפשר דהטעם שאמרו שבית יצא מכלל שדה, הוא משום שאין דרך לזרוע בבית כי אם בשדה פתוח. אבל בימינו שבונים חממות מיוחדים רק לזריעה וגידול, ואינם משמשים לשום דבר אחר לא למחסן ולא למגורים כי אם לזרוע ולהצמיח בלבד, ויש להם סיבות חזקות לזה, ותוכיח ההוצאה המרובה שמשקיעים בזה. ורוב החקלאים מחזיקים חממות, ונעשה דבר רגיל לזרוע ולגדל בהם גידולים שונים, אפשר דמעתה כבר לא נפיק מכלל שדה. דבשלמא אם הכתוב היה אומר שבית פטור, ודאי היינו כוללים בו כל הדומה לבית, אבל עתה דאפקינן לבית מכלל שדה, יש מקום בראש לחלק ולומר שחממות לא נפקו מכלל שדה.

ואולי זו היא כונת הגאון הגדול מוהרי"ש אלישיב שליט"א שהובא בהליכות שדה (גליון 78) שמחמיר גם בעציצים שאינם נקובים שבתוך חממת ניילון, משום שהחממות הינם דרך גידול נפוץ היום, וגם מטיבים עם הצמחים, והובא בחלקת שדה שם (ד"ה ואמנם ראיתי).

ואולם נלע"ד דהעיקר בזה כדעת אותם גדולים שהעלו להקל בזה, דכיון דחז"ל מיעטו בית משדה, בלי שום פירוש ומבלי לחלק בשום ענין כלל, ע"כ נראה דכל דבר שהוא דומה לבית גם הוא בכלל זה. והעד לכך הוא מה שהעליתי בתשובה שבשו"ת שמע שלמה ח"א (חיו"ד סי' ז') דגם עליה וגג הם בכלל בית לענין זה לפי שיטת הרמב"ם ורוב הפוסקים ושכן פסקו בש"ע. והוא כמפורש בגמרא דמנחות (פ"ד ע"ב) דאמרו אין לי אלא בשדה, (שמביאים ממנו ביכורים). מנין לרבות שבגג ושבחורבה... ת"ל כל אשר בארצם. וע"ש בברייתא שהביאו אחרי זה, שהגדל בעציץ ובספינה אינו בכלל ארצם ואין מביאים ממנו ביכורים. הרי מפורש דגג ועליה יצאו מכלל שדה, ונכללו בכלל ארץ והינו דומים לבית ממש. וכן דקדקתי ממ"ש מנין לרבות שבגג ושבחורבה, והרי חורבה היא בית ממש והשווהו לגג.

וכן מפורש ברמב"ם הל' ביכורים (פ"ב ה"ט) וז"ל, הגדל בעציץ אע"פ שהוא נקוב והגדל בספינה, אינו מביא ממנו כל עיקר, שנאמר בארצם. אבל מביא מן הגדל בגג או בחורבה. עכ"ל.

והרי גג אין עליו תקרה כלל, והוא פתוח לאויר השמים ולטל ומטר וכו', ועכ"ז מפורש בחז"ל דלא נכלל בכלל שדה, אלא דינו כבית, ובע"כ דהיינו טעמא משום דלא נאמר בתורה פטור בבית, אלא מדכתיב החיוב בשדה ומיעטו ממנו בבית, מיעטו כל הדומה לבית. והה"נ לחממות הנידונות, ואע"פ שהגג הוא בנין של קבע, וחממות הם בנין עראי, מ"מ יש להם עדיפות בזה שיש עליה תקרה והם נסתרים מהגשם והטל ומהרוח וכו', ולא ראינו שחז"ל חילקו בענין בית שמיעטו משדה. ועוד דאפילו אם יש ספק בדבר, כיון דשביעית בזה"ז דרבנן לרוב ככל הפוסקים כידוע. אמרינן ספיקא דרבנן לקולא.

ואע"ג דבית עצמו הוא בעיא דלא איפשטא לענין שביעית, אי דמיא לתרו"מ ופטור בבית, או דינה כערלה וחייב בבית וכמ"ש בירושלמי פרק א' דערלה הלכה ב', והו"ל כמו ספק ספיקא לחומרא, ספק אם יש לחממה דין בית, ואת"ל דהוא כבית ממש, גם בבית יש ספק אולי חייב בשביעית. מ"מ נראה דהעיקר שהחממה דינה כבית ממש, ונשאר רק הספק דבית. ונדון אותם כמו בית וכדלהלן, אלא דקשה לי מהירושלמי במעשרות (פ"ה ה"ב, דכ"ג סע"א) דתני שדה שהביאה שליש לפני גוי, ולקחה ממנו ישראל, רע"א התוספת פטור, וחכ"א התוספת חייב. ובדף כ"ד (ריש ע"א) שם, אמרו, זרע בחורבה והביאה שליש וסיכך על גבה, על דעתיה דר"ע התוספת חייב, ועל דעתיה דרבנן התוספת פטור. זרע בבית והעביר הסכך, וסיכך על גביו, [ועיין בכ"מ בהל' מעשר פ"א ה"י דלא גרס תיבות "וסיכך על גביו" וכן הוא במהר"י קורקוס והרדב"ז ז"ל שם] ע"ד דר"ע התוספת פטור, וע"ד דרבנן התוספת חייב. וכתב הפני משה, משום דאמרינן לקמן בפ"ק דערלה, אילן שנטעו תוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשרות, דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה. ואילן דנקט לאו דוקא, וה"ה זרע תבואה תוך בית דפטור מהמעשרות. אלא משום דנקט ערלה וכו'. והשתא קאמר דאם זרע בתוך חורבה והביאה שליש, ואח"כ סיכך על גבה, והרי היא תחת הבית ובזה איפקע ופלוגתייהו צר"ע ורבנן וכו', זרע בבית והביאה שליש, ואח"כ סיכך על גבה, והרי היא תחת הבית ובזה איפקע, ופלוגתייהו דר"ע ורבנן וכו', זרע בבית והביאה שליש והעביר הסכך וסיכך ע"ג, כלומר שאח"כ העביר אותו הסכך שסיכך על גביו, בזה הוי כעין פלוגתייהו ממש, דעל דעת ר"ע וכו'. עכ"ל.

ומדברי הירושלמי הזה נראה דחורבה דינה כשדה ממש. דשליש ראשון שבחורבה לכ"ע חייב במעשרות, וכל מחלוקתם של ר"ע וחכמים היא רק על התוספת שגדלה לאחר שסיכך ע"ג החורבה, דאז נעשה דין החורבה כדין בית, ותלוי במחלוקת ר"ע וחכמים, אם הולכים אחר העיקר או אחר התוספת. ואילו בגמ'

דמנחות הנ"ל נראה להדיא שדין חורבה כדין בית, ומיעטוה משדה.

וא"ל דהירושלמי במעשרות לא מיירי בחורבה שהוא בית שהגג שלו נפל, אלא במקום חרב שאין בו לא גג ולא כותלים, שהוא בכלל שדה, דהא בסיפא אמרו, זרע בבית והעביר הסכך וכו'. וש"מ דבהעברת הסכך בלבד, יצא מכלל בית ובא לכלל שדה. ונמצא דהכל תלוי בגג דוקא. ובע"כ צ"ל דבמנחות איירי בחורבה שיש לה גג, וע"כ דינה כבית. אלא דקשה לי ע"ז איך השווו שם במנחות, דין הגג לחורבה, והרי הכל תלוי בגג שמעל הזרעים, וזריעה שעל הגג אין עליה תקרה, ולמה נפק מכלל שדה.

והנראה בזה בס"ד, דבאמת הגג קובע, אם הוא בית או שדה, וכמו שנראה בעליל מהירושלמי דמעשרות הנ"ל, דהכל תלוי בסיכך על גבה, או העביר הסכך. אך כל זה הוא בחורבה וכיוצא"ב אבל גג של בית הוא טפל לבית, וע"כ דינו כבית ולא כשדה, דאחר שיש כאן בית גמור דנפק מכלל שדה, אז לא הבית בלבד נפק מכלל שדה, אלא גם כל הטפל לבית, דינו כבית, ונפק מכלל שדה ופטור מתרו"מ.

ואם כנים דברים אלו נוכל ליישב בזה ענין אחר בעה"ו. דתנן במעשרות (פ"ג מ"ח) תאנה שהיא עומדת בחצר אוכל אחת ופטור ואם צירף חייב. ומיירי בחצר שהיא קובעת למעשר. וכמ"ש המפרשים, שם, וכבר שנינו לעיל (שם מ"ה) איזוהי חצר שהיא חייבת במעשרו, (פי' רע"ב ז"ל שקובעת למעשר כמו בית). ר' ישמעאל אומר חצר הצורית, שהכלים נשמרים בתוכה. (שכן בצור מושיבין שומר בפתח החצר). ר"ע אומר כל שאחד פותח וא' נועל פטורה, רבי נחמיה אומר כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה חייבת. רבי יוסי אומר כל שנכנס לה ואין אומר מה אתה מבקש פטורה. רבי יהודה אומר שתי חצרות זו לפנים מזו הפנימית חייבת והחיצונה פטורה. ע"כ. ועיין ברמב"ם ז"ל בפיה"מ שם, ובחצר זו שהיא קובעת אמרו במשנה דלהלן, תאנה שהיא עומדת בחצר אוכל אחת ופטור. ואילו בגינה אוכל כדרכו דאין הגינה קובעת למעשר. [וע"ש במשנה י' דתנן תאנה שהיא עומדת בחצר ונוטה לגנה אוכל כדרכו פטור. עומדת בגנה ונוטה לחצר אוכל אחת ופטור]. נמצא דהדיון בזה הוא לענין אכילת עראי בחצר שדינו כבית, דרק אחת אחת שרי, אבל צירף שנים חייב. אך אמנם לעצם החיוב של התאנה שגדלה בחצר, משמע דזה פשוט שחייבת בתרו"מ, ואין בזה דיון כלל, כי חצר חשיב כשדה ולא כבית, והיינו טעמא משום דאין עליו תקרה. כך היה נראה לכאורה. אבל הרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר (פ"א ה"י) כתב, אילן שנטעו בתוך הבית פטור מן המעשרות, שנא' עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה. ויראה לי שהוא חייב במעשר מדבריהם שהרי תאנה העומדת בחצר, חייב לעשר פירותיה אם אספן כאחת. עכ"ל. והיינו מתניתין דאוכל אחת אחת, ואם צירף חייב, ולימדנו רבינו ז"ל דחיוב זה אינו כחיוב שדה ממש, אלא רבותינו חייבו בזה מדבריהם, אע"פ שהתורה פטרתו, דנפק מכלל שדה. ובא הוא ז"ל ולמד מזה לכל אילן הגדל בבית (דפטור משום שאינו שדה), שהוא חייב מדבריהם כמו תאנה העומדת בחצר.

והראב"ד ז"ל שם השיגו וכתב עליו א"א לא נראה כן בגמרא דמעשרו' וכו'. (עוד נדון בזה), עו"כ והראיה שהביא מחצר, אינה כלום דחצר שנטעה או שנזרעה היינו שדה, ולא עוד אלא מקבע נמי קבעה. עכ"ל. ומדבריו ז"ל נלמד שהבין את המשנה הנ"ל, כמ"ש לעיל, דחייבת בחצר חיוב גמור כמו בשדה. ולא באו לחדש אלא זאת שהיא גם קובעת למעשר כמו בית. [רק דיש להעיר למה צריך להשמיענו זה, והוא כבר מבואר במשנה ה' שם איזוהי חצר שהיא חייבת וכו', וכנ"ל].

ועיין במהר"י קורקוס ז"ל שם שכתב, ומה שדחה הר"א ראית רבינו דתאנה, נראה שכתב כן ממ"ש בירושלמי (מעשר פ"ג ה"ד) על ההיא דתאנה, תני בשם ר' נחמיה חצר שהיא נעדרת הרי היא כגנה וכו', תני

זרע רובה חייבת, נטע רובה פטורה. א"ר חסדא והוא שנטעה לנוייה של חצר, עוד אמרו דזרע רובה חייבת והוא שתהא נעדרת, וכן מ"ש שאם נעדרת חייבת, והוא שעדר רובה. ורבינו סובר שהמשנה מדברת בסתם חצר, שלא נעדרה ולא נזרע רובה. דאם נעדרה או נזרעה רובה איירי, א"כ היא כשדה ממש, ואפי' צירף פטור. וכע"ז כתבו שם הרדב"ז ז"ל בביאורו ומרן ז"ל בכ"מ ע"ש.

והוסיף בכ"מ, שהראב"ד ז"ל הבין שהירושלמי הנז' מפרש כן את המשנה דתאנה העומדת בחצר. דמתני' איירי בחצר הנעדרת והיא כשדה ממש. וע"ש מה שהק' עליו בזה ואסיק דהעיקר דמיירי בחצר שלא נעדרה ולא נזרעה שהיא כבית, ושגם הראב"ד ז"ל בפ"ד (הי"ד) כתב כן, וכן העיר גם במהרי"ק שם. וגם מ"ש הראב"ד ז"ל, ולא עוד אלא מקבע נמי קבעה. תמזה עליו שלשת הרועים הנז' ע"ה, דאדרבה מזה דמקבע קבעה למעשר, משם ראייה להרמב"ם ז"ל דמיירי בחצר שהיא כבית דלא נעדרה ולא נזרעה, דשדה אינה קובעת למעשר. ובע"כ דחיובה הוא רק מדרבנן, והיא ראיית רבינו לחייב גידולי בית מדרבנן. ע"ש בדבריהם ז"ל.

העולה מכל האמור הוא דדעת הרמב"ם ז"ל ברורה ופשוטה, שדין החצר כדין הבית לפטור הגדל בו מן המעשרות, דנפיק מכלל שדה. ולא חייבוהו אלא מדרבנן, ומזה למד הוא ז"ל לחייב כל גידולי בית מדרבנן. ולכאורה הוא תמוה דחצר אין לו גג. ובירושלמי פ"ר דמעשרות (ה"ב) אמרו זרע בבית והעביר הסכך וכו'. הרי מפורש דאפי' בית גמור כשהעבירו ממנו הסכך חזר דינו כשדה רגיל, ואיך פסק דבחצר שאין לו גג שדינו כמו בית. ולפ' מ"ש לעיל אתי שפיר, דכשיש בית גמור, אז כל הטפל אליו דינו כבית וכמ"ש לענין גג, וה"ה לחצר נמי דהוא טפל לבית ונידון כמוהו.

ואין להקשות דאם החצר טפלה לבית ונחשבת כמוה, א"כ למה התנו בה תנאים רבים וכדתנן (מעשרות פ"ג מ"ה) איזו היא חצר שהיא חייבת ר' ישמעאל אומר חצר הצורית וכו'. וכנ"ל. זה לק"מ, דשם דיברו רק לענין קביעות ולזה צריכים תנאים רבים שתהיה החצר דומיא דבית וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפיה"מ שם, דכמו שהבית קובעת למעשר כך החצר קובעת למעשר ובתנאי שלא תהיה החצר פתוחה כאילו היא הפקר. וכו'. עכ"ל, וא"ת למה לחיוב מעשרות דנו את החצר כבית אפי' שאין לחצר גג, שזהו עיקר הפטור. ולענין קביעת המעשר הצריכו שתהיה החצר נשמרת כמו בית. וגם זה לק"מ, דגם הבית לא קובע את הטבל למעשר בכל אופן שהוא, אלא יש תנאים בדבר. וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בהל' מעשר (פ"ד ה"א) אין הטבל נקבע למעשר מן התורה עד שיכניסנו לביתו, שנאמר ביערתי הקדש מן הבית. והוא שיכניסנו דרך השער שנא' וכו'. אבל דרך גגין וקרפפות פטור מן התרו"מ. עו"כ שם (ה"ג) בית שאין בו ד' אמות על ארבע אינו קובע. וכן הגגין אינן קובעין אע"פ שהבית שלמטה קובע. ובהלכה ד' שם כתב, הצריפין והבורגנין ובתי הקיץ וכו' אינן קובעין, שכל אלו אין דירתן קבע. ובהלכה ו' שם, בית הכנסת ובית התלמוד אם יש בהם בית דירה קובעין, ואם לאו אינן קובעין, עכ"ל, ובהלכה ז' כתב, כשם שהבית קובע למעשר כך החצר קובעת למעשר. ובהל' ח' כתב, איזוהי חצר הקובעת כל שהכלים נשמרים בתוכה וכו'. וע"ש עוד פרטים רבים בכל זה. נמצא דגם בית לא קובע אלא כשקבוע לדירה. וע"כ לא יפלא שגם לחצר נתנו תנאים כאלה המראים שהחצר לא מופקד אלא ראוי לשמור בו דברים וכלים וכיו"ב. אבל לחיוב מעשר דכל שהוא מוגדר כבית נפק מכלל שדה ופטור מן המעשר ואין צריך בתנאים מיוחדים, בזה קבעו רבותינו דגם הטפל לבית כגון חצר וגג, גם הוא יצא מכלל שדה, ופטור מן התורה מתרו"מ.

ובלשון אחרת י"ל דלקביעת מעשר שצריך בית דירה של קבע דוקא, אבל בלא"ה לא קבע, ע"כ גם החצר אינו קובע עד שיהיה חצר הנשמר וכו'. אבל לענין חיוב מעשרות דבעינן שדה, ובית אינו בככל שדה, אז גם הטפל לבית אפי' שאינו כמו הבית, אע"פ כן כל הבית לכל חלקיו וסניפיו הטפלים אליו, כולם נפקו

מכלל שדה, וע"כ הם פטורים מתרו"מ.

אבל חצר שהיא נעדרת ברובה היא בכלל שדה, לקביעת טבל למעשר, וכמ"ש בירושלמי דמעשרות (סוף פ"ג) וכ"פ הרמב"ם בהל' מעשר (פ"ד הי"ד) ע"ש. [וע"ש במפרשי הרמב"ם ז"ל] ומסתמא דבכה"ג גם לחיוב מעשרות דין חצר כזו כדין שדה, דאחר שהיא נעדרת אינה טפלה לבית, אלא היא כמו הגינה שע"י הבית, דכבר לא משמשת לצרכי הבית אלא הרי הוא ככל השדות.

וראיתי אחרי רואי למרן החזו"א ע"ה במעשרות (סימן ז' אות ה') ע"ד הרמב"ם הנז' שכתב שגידולי בית חייבים במעשר מדבריהם כמו תאנה העומדת בחצר. ותמה עליו בזה"ל, אם כונת רבינו להביא ראיה מחצר לבית, תימא דודאי הנטוע בחצר חייב מה"ת. וכן זרע על הגג וכמ"ש רבינו הלכה י"א. וכן בספינה כמ"ש רבינו פ"א מה"ת הכ"ג, ומשמע שם דחייב מה"ת. וכו'. עכ"ל.

ואע"פ שאני כדאי להעיר בדב"ק, מ"מ תורה היא וצריך אני להבין, מה שתמה דודאי הנטוע בחצר חייב דכל הנזרע בקרקע היינו שדה. לכאורה יש לשאול גם על הגדל בבית דגם הוא נטוע בקרקע, וצריך להיות חייב מן התורה לפי דבריו. וידוע דפטור הוא דאינו בכלל שדה, והרמב"ם ז"ל מחדש לחייבו מדרכנן. ואפי' עציץ נקוב חייב מה"ת, בית פטור, דעציץ דרך לזרוע בו ואין עליו תקרה משא"כ בית. אלא דעיקר קושיתו של הרב זלה"ה היא דחצר דאין לו תקרה איך נפטור ממעשר, והר"ז שדה רגיל. ובעוניי נרגשתי מזה למעלה, וכתבתי דהחצר פטורה משום שהיא טפלה לבית, דאחר שיש בית שהוא לא נכלל עם השדה כלל, גם החצר של הבית המשמש את הבית הרי הוא נכלל בבית. ורק אם החצר נעדרת ונזרעת, אז מפקא מהבית. והרי היא כגינה רגילה שהוא שדה.

ומה שכתב רבינו החזו"א עוד, וכן זרע על הגג וכמ"ש רבינו הי"א. ור"ל דגם בגג חייב מה"ת וכ"כ רבינו הי"א. ולא זכיתי להבין דב"ק בזה, דבפ"א בהלכה י"א שם, כתב הרמב"ם ז"ל, בצלים שהשרישו זה בצד זה אפי' השרישו בקרקע עליה פטורים מן המעשרות. עכ"ל. וגג ועליה הם דומים זל"ז, וכמו שהוכחתי בשמע שלמה ח"א (חיו"ד סימן ז') שהרא"ש ז"ל בתשו' פסק לחייב גידולי גג בתרו"מ, והוכיח כן מהמשנה דמעשרות (פ"ה מ"ב) דתנן בצלים שהשרישו בעליה טהרו מליטמא. ע"ש, הרי שלמד דין הגג שבנידונו, מעליה דמתניתין. והגר"א בש"ע יו"ד (סי' רצ"ד אות ס"ג) דחה ראיתו ופי' דמתני' איירי רק לענין טומאה, והוכיח כן מהתוספתא דגם היא מדברת בעליה, וכל המעיין בענינים הנ"ל יראה דמיפשט פשיטא להו לרבותינו ללמוד גג מעליה דכהדדי נינהו.

עו"כ שם (בסימן ח' אות ט"ז) להוכיח ממנחות (פ"ד ע"ב) דגג דינו כבית דאמרו, אין לי אלא שדה, מנין לרבות שבגג ושבחורבה וכו', ת"ל ביכורי כל אשר בארצם. הנה מפורש דגג יצא מכלל שדה ונכלל בארץ. והיינו בית ממש, וע"ש עוד מזה.

הרי מבואר מכל האמור דגג ועליה שוים לענין זה ושניהם נידונים כבית ופטורים מתרו"מ, מלבד שיטת הרא"ש ז"ל הנז', דיש לו פשט אחר במשנה דמעשרו' הנ"ל, וכאמור גם הוא גופיה משוה גג לעליה. ואחר שהרמב"ם ז"ל בהי"א הנז' כתב דבעליה פטורים מתרו"מ, נמצא דמשוה עליה לבית, ובאמת הוא סמך את שתי ההלכות אהדדי, דבהלכה י' כתב שהבית פטור מתרו"מ שנא' עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה. ובהי"א כתב הדין דעליה שהיא ג"כ פטורה מתרו"מ, ומשמע דדינם שוה זל"ז ושניהם נפטרו משום דבעינן שדה וליכא. וממילא דה"ה לגג ג"כ שפטור מתרו"מ שדינו כמו עליה וכנ"ל, ואיך כותב מרן

החזו"א ע"ה דרבינו כתב בהי"א דגג חייב מה"ת.

עוד ראיתי למרן החזו"א שם שכתב, והא דאמר במנחות (פ"ד ע"ב) אין לי אלא בשדה וכו', נראה דהתם כיון דשתי הלחם ביכורים להמובחרים סגי בהכי, ובעי קרא למיסר להקריב הפחותים קודם שתי הלחם, והלכך סתם בשדה יש למעט גג, ומרבינן ליה מכל וגו'. ולא מלשון ארצם. עכ"ל. והן אמת שביכורים בעי' מובחר, וכבר הבאתי כל זה בתשובתי שם (סי' ט' אות טו"ב) ונחלקו שם ר"י וריש לקיש אי גס בביכורי' בעינן מובחר לעכב, או לא, ומיהו שם אמרו דלא מביאין מעציץ אע"פ שהוא נקוב וכן מספינה משום דבעי' מובחר וליכא, וכ"נ שאין מביאין מתמרים שבהרים ומפירות שבעמקים, מהטעם דבעינן מובחר, אך מגידולי גג וחורבה מביאין, ומפשט הלשון דהגמ' נראה שרצו למעט גג וחורבה מהשדה, וחזרו ולמדו אותם מכל אשר בארצם, כלומר דאע"ג דאין בכלל שדה, מ"מ הם בכלל ארץ וחייבים. ולא נראה שרק בגלל דבעי' מובחר רצו למעט מהשדה כמ"ש החזו"א, דכשאמרו זה עדיין לא דנה הגמ' במובחר וגם מ"ש, ומרבינן להו מכל וגו' ולא מלשון ארצם עכ"ל, יש מקום להעיר בזה. ועכ"פ הרי גג ועליה שוים הם וכנ"ל, והרמב"ם פסק להדיא דבעליה פטורים מתרו"מ, וזה מתאים עם פירושו במשנה דמעשרות (פ"ה מ"ב), בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא, משום שאינם אוכל וכבר נפסדו, עכ"ל, נמצא דלא חשיבי מחובר לארץ כמו שהבין הרא"ש ז"ל בתשובה הנז', דא"כ לא היה צריך לומר שאינם אוכל ונפסדו. אלא הוא סובר שהם תלושים ופטורים מתרו"מ, ורק לענין טומאה טהרו משום שאינם אוכל כי נפסדו. והבאתיו בתשו' ההיא (סי' ז' או' א') ע"ש. ואין נאמר שהר"מ ז"ל כתב שם דאם זרע בגג חייב מה"ת.

ומ"ש לפני כן, וכן בספינה כמ"ש רבינו בפ"א מה"ת הכ"ג, ומשמע שם דחייב מה"ת, עכ"ל, ספינה ודאי דאין לה דין בית והדיון שם הוא משום עפר ח"ל הבא לארץ, ואמרו דאם גוששת בארץ הצומח בה חייב בתרו"מ, ואינו שייך לנ"ד, דחצר וגג הם חלק מהבית וטפלים אליו וע"כ נידונים כמוהו. וכנ"ל. עו"כ מרן החזו"א שם, והרי אמרו בירושלמי העביר הסכך חייב אע"פ שהוא בית ולא עדיף מחצר, ועיקר פטור הוא משום סכך המונע את הגשם והטל והרוח והשמש, ואין זו דרך גידול טבעי, וזו קושית הראב"ד ז"ל ודברי מרן ז"ל אינם מובנים כלל וכו'. עכ"ל. ובאמת בירושלמי חזינן דהגג הוא שקובע אם יקרא בית ופטור מתרו"מ, או שדה וחייב. וכמ"ש לעיל, ואפ"ה לא קשה לדין חצר. דשם הבית פטור משום שאינו נכלל בשדה דכתיב בקרא, ונקרא בית משום הסכך שעליו, וכשהעבירו סכך זה, לא נקרא שמו בית, ונכלל בכלל שדה, אבל גג וחצר אע"פ שאין עליהם תקרה, ובפני עצמם ודאי היו נכללים בשדה, אבל כשהם עם הבית וטפלים אליו נעשה דינם כדין הבית. וכמ"ש לעיל. וקושית הראב"ד ז"ל מהירושלמי היא דמשמע דלכ"ע מה שגדל בבית פטור, (דלא נחלקו ר"ע וחכמים אלא כשהוסיף לאחר הסרת הסכך דהו"ל שדה אי אזלי' בתר שליש ראשון או בתר התוספת כיע"ש) וסבר הראב"ד דפטור לגמרי אפי' מדרבנן, ולא כמ"ש הרמב"ם שם דנראה לו דחייב מדבריהם בגידולי בית. ומהר"י קורקוס ורדב"ז ומרן ז"ל שם כולם כאחד עונים ואומרים דלכ"מ על הרמב"ם ז"ל די"ל גם בזו דפטור מה"ת וחייב מדבריהם. עיין בדבריהם שם. ועיקר קושית הראב"ד ז"ל היא להוכיח דאינו חייב בגידולי בית אפי' מדבריהם, ושלשת הרועים הנז' דחו לה דאפ"ל דמה"ת קאמר דפטור. ולא כמ"ש מרן ז"ל שכונת הראב"ד ז"ל להוכיח דהגג הוא שקובעת לפטור מדין בית, ומזה מקשה למה הרמב"ם לומד מדין חצר, שאינו מקורה. (דבדאי זו כונת החזו"א ע"ה, במ"ש והרי אמרו בירושלמי העביר סכך וכו', ועיקר פטור משום סכך המונע גשם וכו', וזו קושית הראב"ד ז"ל.) ואם לזה כיוון הראב"ד ז"ל, איך הוסיף וכתב שם והראיה שהביא מחצר אינה כלום, דחצר שנטעה או שנזרעה היינו שדה, ולא עוד אלא מקבע נמי קבעה עכ"ל, ולדברי החזו"א שקושית הראב"ד ז"ל היא דהעיקר הוא סכך וחצר אין עליה סכך, הכי הו"ל לסיים בה, דחצר אין לה גג ואין לה דין בית כלל. א"ו דקושית הראב"ד ז"ל היא להוכיח דגם מדבריהם פטור הבית מתרו"מ וכמו שהבינו כל מפרשי הרמב"ם

ז"ל, ודברי מרן ז"ל שהם גם דברי מהרי"ק והרדב"ז ז"ל שם מובנים ומכוונים.

עו"כ החזו"א ע"ה שם, ונראה דאין כונת רבינו להביא ראיה מחצר, אלא בא רבינו לפרש שאין כאן פטור משום הבא במוץ לבית, שהרי באוסף הפירות בב"א חייב מה"ת וקרינן ביה ראה פני הבית, ולא חשיב כהביא דרך גגות, וא"כ שפיר יש לחייב גם הגדל בבית מדבריהם, עכ"ל. ופי' לפירושו של מרן ז"ל הוא, דהיה מקום לומר שהגדל בבית יהיה פטור גם מדבריהם דמלבד פטור של בית שאינו שדה, עוד יקרא הבא במוץ לבית דפטור, דזה גדל בבית והוא שם מתחילתו עם המוץ שלו. לזה אמר דאין לומר כן, שהרי באוסף בב"א חייב מה"ת, דאמרו שם ואם צירף חייב. [רק לא ידעתי מנין למד מרן ז"ל שחייב מה"ת]. וכיון שאין בזה הפטור דבא במוץ או דרך גגות, ע"כ שפיר יש לחייב מדבריהם, זה הנר' בהבנת דב"ק. ואולם לי ההדיט קשה לי לראות משמעות דברים אלו בתוך דברי הרמב"ם ז"ל הנ"ל. דהרמב"ם ז"ל דן אם פטור הבית מהמעשר הוא פטור גמור, ואפי' מדרבנן נמי פטור, או דילמא מה"ת הוא דפטור וחייב מדבריהם. ובפשיטא היה נראה שהוא פטור לגמרי דאמרו סתמא לפטור, והר"מ ז"ל חידש כאן מדיליה לחייבו מדבריהם, ולמד כן מהחייב דתאנה בחצר, דזאת פשיטא ליה לרבינו ז"ל דהחצר הוא כמו בית, וכמ"ש לעיל דטפל אליו, וא"כ למה חייב, ובע"כ שהוא מדבריהם ומזה נלמד לבית נמי דהיינו הך. ואם כדברי החזו"א, אז העיקר חסר כאן, דתחילה היה לו להוכיח החידוש שהגדל בבית חייב מדבריהם, כי בפשטות נראה מהגמ' דאינו חייב כלל. ואחר שיוכיח את עיקר חידושו אז יוסיף לסלק את ענין הפטור דבא במוץ לבית. וגם אז היה לו לרמוז על ענין הבא במוץ בדרך כל שהיא, והיה לו לומר ואע"פ שגדלו בתוך הבית ולא ראו פני הבית חייב, שהרי תאנה בחצר וכו'. ובזה נוכל לפרש דהביא התאנה שבחצר ללמד שאין פוטרים משום שלא ראו פני הבית. אבל עתה שלא הזכיר ענין זה אפי' ברמז, רק הזכיר הפטור של הבית, ושלדעתו חייבים הם מדרבנן שהרי תאנה בחצר וכו', וש"מ שלא בא להוכיח אלא הדין הזה דחייבי מדבריהם, וע"כ נלע"ד לקיים דברי רבותינו מהרי"ק קורקוס ורדב"ז ומרן ז"ל שכולם ניבאו בסגנון אחד, וכריהטת לשון הרמב"ם ז"ל.

ובאמת שגם הראב"ד ז"ל גופיה הבין דברי הרמב"ם כפשוטם, וכמו שפירשוהו מהרי"ק ו והרדב"ז ומרן ז"ל. וע"ז כתב וז"ל, והראיה שהביא מחצר אינה כלום, דחצר שנטעה או זרעה היינו שדה וכו', עכ"ל. ופשוט דרוצה לומר דחצר זו דינה כשדה וחייבת מה"ת, ולא כפי שלמד הרמב"ם ז"ל מזה, לחייב מדרבנן גם בגידולי בית. דאם הבין דברי הרמב"ם ז"ל כפירושו של החזו"א, דרצה להוכיח שאין בזה חיסרון של ראיית פני הבית וכו', א"כ מאי קאמר דהיינו שדה, סו"ס מיירי בחצר הקובעת למעשר, שעל כן אמרו שאם צירף הפירות חייבים במעשרות, ואיך חייבים הרי גדלו באותה חצר עם המוץ שלהם, ולא ראו פני הבית, אלא פשוט וברור דגם הראב"ד הבין דברי הרמב"ם ז"ל כפשוטם וכן עיקר.

ומדברי הירושלמי במעשרות (פ"ה ה"ב) הנ"ל, נראה דהגג הוא הקובע להחשיבו בית או שדה, ואמרו דאם זרע בחורבה ואח"כ סיכך על גבה לרבנן התוספת פטור. ומשמע דאפילו אם זרע שם הרבה זמן ככל השדות, מ"מ כשסיכך על גביו כבר נפק מכלל שדה ונכלל בכלל בית, ומזה נראה קצת דכל שיש תקרה המסככת ע"ג הזרעים פטורים ממעשרות. ועוד יש להוסיף בזה ע"פ מה שכתבתי בשו"ת שמע שלמה ח"א (סי' ז' אות ה') דהרמב"ם ז"ל ס"ל שאין חיובי שביעית בגידולי בית, דאע"ג דבירושלמי דערלה (פ"א ה"ב) אמרו אילן שנטעו תוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשר, ובשביעית צריכה, דכתיב ושבתה הארץ, וכתיב שדך לא תזרע. ולא איפשטא הך בעיא. מ"מ הרמב"ם ז"ל לא הביא בעיא זו כלל, והעיר ע"ז רבינו המל"מ בתחילת הלכות שמיטה ויובל. (פ"א ה"א) ע"ש בסוף דבריו. ועיין בכרם ציון שביעית בהלכות פסוקות (פ"ג ס"ג) ובהערה ז' שם, כ' משם הגאון רש"י אורבאך ז"ל דאין להקל בזה ודלא כהרב פאת

השלחן שהתיר לזרוע בשביעית בזה"ז בתוך בית או תחת סיכוך ומסביב מחיצות גבוהות עשרה. והוא ז"ל כ' דכיון דלרוב הפוסקים, הספק הזה הוא בדאורייתא, אית לן למיזל לחומרא גם בזה"ז שהוא רק מדרבנן. והעולה על כולנה הוא דכיון שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הך בעיא דירושלמי, קשה מאד לסמוך ע"ז לקולא וכו'. עכ"ל. ובענייני הוכחתי שם דדעת הרמב"ם ז"ל להתיר לזרוע בבית בשביעית, דהוכחתי שם שהרמב"ם ז"ל סובר שדין הגג כדין העליה (וכמ"ש לעיל ג"כ) ובתוספתא (פ"ג דמעשרות) תנא בצלים שהשרישו זב"ז בקופות וכו', השרישו זב"ז בקרקע עליה הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית. ואם היו טמאים וכו' ע"כ. נמצא דדין המעשר והשביעית שוים לעליה וגג, ופטורים משניהם. עוד הוכחתי שם שלדעת הרמב"ם והש"ע, דין הגג והעליה הוא כבית. ואחר שמצאנו בתוספתא דהעליה פטורה גם משביעית, א"כ פשוט דה"ה נמי לבית מן שפטור משביעית ג"כ. והזכרתי שם דברי הבית דוד (טעביל) שהקשה א"כ למה לא פשטו בעית הירושלמי מן התוספתא הנ"ל. להגרא ז"ל דמשהו עליה לבית, ומכוח זה העלה דאין דין עליה כדין בית ע"ש.

אך לפי מ"ש בדעת הרמב"ם וסיעתיה ודאי קשה. וכתבתי ליישב קושיא זו ע"פ הריב"ז ז"ל שם, (ולא כדבריו ע"ש), דר' יוחנן ור"ל פליגי (פ"ה דמעשר דכ"ב ע"א) אם מותר לתלוש בשבת מהבצלים שהשרישו בעליה, דר' יוחנן מבאר הטעם שפטור בעליה מתרומות ומעשרות, הוא משום שאינו רוצה בהשרשתן, וע"כ הוא פטור גם בשבת, דע"ז שגדלו מאלהן ואינו רוצה בהשרשתן חשיבי כתלושים, ופטור. אבל ר"ל מבאר דפטור עליה ממעשר משום שדין עליה כבית, ומפקא מכלל שדה, וע"כ הוא מחלק בין שבת למעשר, דבמעשר שיש מיעוט דשדה פטור את העליה כמו שפטור הבית, אבל בשבת חייב, דשם אין מיעוט זה. וע"ש. והנה הבעיא דהירושלמי אם שביעית נוהגת בגידולי בית, רבי יוחנן הוא דבעי לה התם, ור' יוחנן ס"ל דין גג ועליה כדין בית, וע"כ לא פשט לספקו מהתוספתא הנ"ל. אבל לריש לקיש דפירש טעמא דברייתא שפטרה עליה ממעשר ושביעית משום דדין עליה כדין הבית, אין מקום לספק זה כלל, דמהתוספתא עצמה נלמד לפטור בית גם משביעית דומיא דעליה.

ולמה שהוכחתי בדעת הרמב"ם והש"ע דמשוים דין עליה לדין בית, בע"כ דס"ל כריש לקיש ולא כר' יוחנן, וממילא יובן למה השמיטו להך בעיא, דהספק כולו הוא רק לר' יוחנן דוקא, אבל למה שפסקו בזה כריש לקיש אין מקום לספק זה. דכבר מבואר בתוספתא להתיר גם בשביעית דהשוו דין מעשר לדין שביעית בגידולי עליה וכו"ל, והוא הדין וכמו בגידולי בית. (וע"ש שהסברתי למה פסקו בזה כריש לקיש ולא כר' יוחנן). ולפ"ז ודאי שיש מקום להקל בגידולי בית בשביעית וכדעת הגאון פאת השלחן ע"ה, וכמ"ש שם.

וממילא דה"ה נמי בחממות של ניילון, וגם אם הדבר ספק, הוי ספיקא דרבנן ולקולא, כך נלע"ד להלכה ולא למעשה, כי עדיין צריך להתיישב היטב בדין החממות של הניילון.

אך מ"מ בודאי שנוכל להורות למעשה כפסקו של מרן החזו"א עליו השלום, שהובא בכרם ציון שם (פ"ג סעיף ג') וז"ל ויש מתירים לזרוע בתוך עציץ שאינו נקוב העשוי ממתכת והוא בתוך בית. והוא מהחזו"א (תו"ש או' א'), והלם ראיתי בחזו"א זרעים (סימן כ"ב אות א') [שזה מה שנדפס בדפוס ישן בתוספת שביעית בסוף חזו"א] ושם הביא דברי פאת השלחן (סי' כ' ס"ק נ"ב) דלדידן דשביעית בזה"ז דרבנן, נקטינן לקולא בגידולי בית לענין שביעית, והחזו"א העיר ע"ז מהא דמעשר דחייב מדרבנן גם בגידולי בית (כמ"ש הרמב"ם הנ"ל), ואפשר דהקילו בשביעית משום חיי נפש, עו"כ וכיון שהראב"ד ז"ל שם סובר דגם במעשר לא חייבו חכמים, ודאי דלדעתו דלא גזרו לענין שביעית, ואפשר שגם הר"מ מודה לענין שביעית והנידון בדרבנן סתם הדבר לקולא.

עו"כ החזו"א שם, ונר' דבעציץ שאינו נקוב ועומד תחת תקרת גג, יש להקל טפי, דלא מצינו שגזרו בעציץ שא"נ לענין שביעית. וכו'. (ע"ש שהאריך בזה) וסיים בזה"ל והיכי דהעציץ בבית את"ל דזורע בבית דרבנן, י"ל דבעציץ שא"נ לא גזרו וכו', ואחרי שכבר הורה זקן הרב פאה"ש להקל בזורע בעציץ שא"נ בבית, יש לו במה לסמוך.

עוד כתב, ובין של עץ ובין של חרס יש להקל וכו', וכ"ש כשעומד על רצפה של אבן שאינו יונק מן הארץ, ויש להזהר שלא יצא הנוף חוץ לעציץ שאז דינו כמחומר, ודוקא בבית אבל לא בחוץ, וכמ"ש לעיל. עכ"ל. והנה מכל הדברים הנ"ל נראה דנטתה דעתו אחר דעת הגאון פאה"ש להקל, אך לבסוף כ' דאמנם יש לחקור אחר המנהג בזה, ואם אבותינו נהגו איסור בזה אין כח להתיר. עו"כ שעיקר היסוד של פאה"ש לדין אינו מוכרע, כיון דעיקר הספק בדאורייתא ואולינן לחומרא, וגם שיש לצדד דיש ס"ס להחמיר דילמא כהר"מ דאיסורא דרבנן איכא, ואת"ל כהראב"ד דילמא בזמן הבית דאורייתא, והשתא דרבנן וס"ס להחמיר בדרבנן מחמירין, עכ"ל, ויש מה לשאת ולתת בדב"ק בזה, אך לפי מ"ש לעיל בדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל כר"ל ולדידיה אין ספק בשביעית בבית, ודאי דיש להקל ועל כל פנים גם לדברי מרן החזו"א ע"ה יש להקל בעציץ שאינו נקוב בתוך בית, דנראה שגם מסקנתו הנז', לא חזר בו מזה. וכן הבינו ודאי בדבריו בכרם ציון הנ"ל. אלא שבכרם ציון כתבו להקל בעציץ שא"נ של מתכת, ולא ידעתי למה נקטו מתכת, ובחזו"א הנז' מפורש להקל בין בשל עץ ובין של חרס. ואפשר דמשום שבסעיף הקודם דיברו באילנות ע"כ נקט מתכת דשרי גם באילן. אבל לעולם גם בשל חרס ועץ נמי שרי, וע"ע בחזו"א שם (סימן כ"ו סק"ד) מענין זה.

ועיין עוד במ"ש החזו"א שם (סימן כ"ב אות א' ד"ה וגדר) וז"ל וגדר בית ודאי דא"צ בית שיהיה חייב במזוזה. והדעת נוטה דהעיקר תלוי בכסוי, ואולי צריך מחיצות עשרה טפחים ג"כ. עכ"ל.

והנה בחממות יש גג וגם מחיצות עשרה טפחים ויותר. ולפי כל האמור נלע"ד דאפשר להקל לזורע שם, תוך עציצים שאינם נקובים, בין אם הם מעץ או מחרס, וק"ו מפלסטיק. וכן נמי בתוך מצעים מנותקים העשויים כדת, ויזהרו שגם הנוף יהיה בתוך העציץ דוקא. זהו הנראה לדעתי העניה, וכדאי לשאול פי מאורינו מרן הראש"ל שליט"א וכתורה יעשה.

המצפה לרחמי ה' וישועתו הקרובה

ע"ה ש.מ. עמאר

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

הקונה פירות וירקות בשנת המעבר ממעשר שני לעני כיצד ינהג ומסתעף לדינים הקשורים בזה

י"ט שבט התשנ"ז - שנת מעשר עני

לכבוד
ה"ה מ. צמח הי"ו
אשדוד ת"ו
שלום רב!

כמענה לשאלתך מיום ה' שבט תשנ"ז אומר זאת:

הזכרת בשאלתך את הירקות והפירות כיצד יש לנהוג בהם כשאתה קונה אותם מהשוק, ובקשת גם ללמוד מעט דינים אלו עם מקוריהם, וכבקשתך אעשה.

א. בשנה השלישית והשישית לשמיטה מפרישין מעשר עני, ובשאר השנים מפרישין מעשר שני. והמקור הוא מהא שנאמר בתורה (דברים י"ד כ"ח) "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך. והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו. למען יברכך ה' אלוהיך בכל מעשה ידיך אשר תעשה", ודרשו חז"ל בירושלמי מעשר שני (פ"ה ה"ג) מקצה שלש שנים אחת לשלש שנים ולא אחת לשבע. ועו"ע בסיפרי ע"פ ראה. ובגמ' בבלי ר"ה (דף י"ב ע"ב) שדרשו מהפס' "כי תכלה לעשר וגו' שנת המעשר", שנה שאין בה אלא מעשר אחד הא כיצד מעשר ראשון ומעשר עני, ומעשר שני יבטל. וכ"פ הר"מ בהל' מתנו"ע פ"ו ה"ד.

מאידך שנת המעשר אינה מתחילה בכל היבולים כאחד, אלא באחד בתשרי הוא ר"ה למעשר תבואה, קטניות וירקות. והמקור לכך הוא מהמשנה ריש מס' ר"ה, ובגמ' (שם ח') ע"א מה מעשר דגן ר"ה שלו תשרי. וכ"ה בתוספתא שביעית פ"ב ה"י. וברמב"ם (מע"ש פ"א ה"ב).

ותבואה היינו: ה' מיני דגן שהם: חיטה. שעורה. כוסמין, שיבולת שועל. שיפון. קטניות: כל שהזרע עצמו

נאכל וזורק העלין, כגון השעועית והחומוס וכיו"ב. ירקות: כל העלים נאכלים ולא הזרע. (עי' רמב"ם כלאים פ"א הל"ח, תוס' רי"ד עמ"ס ר"ה שם. וכתב הרמב"ם בהל' תרומות (פ"ב ה"ז) שתבואה קטניות שזרען לירק, בטלה דעתו אצל כל אדם והירק שלהן פטור והזרע חייב בתרומה ומעשרות, ועי"ש בכ"מ שמקור הדברים הם מהתוספתא שביעית (שם ה"ז). ועו"ע בזה בתוס' רי"ד שם).

בט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות. והמקור לכך הוא מהמשנה בר"ה ובר"מ שם. ופסק הר"מ להלכה כדברי ב"ה. והטעם שמחלקת המשנה בין תבואה קטניות וירקות לבין אילנות כתבו התוס' (ר"ה ח' ע"א ד"ה מה מעשר) לגבי תבואה וירקות "ושמא נפק"ל מדכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה, וגמר שנה שנה מתשרי דכתיב מראשית השנה". ואילו גבי אילנות כותב התוס' (שם י"ד ע"א ד"ה ובאחד) שילפינן מעשרות מערלה, וגבי ערלה דרשו חז"ל ובשנה הרביעית ובשנה החמישית פעמים שברביעית ועדיין אסורים משום ערלה וכו'. דהיינו של אילנות הר"ה שלהם מאוחר יותר מא' תשרי. וזה שקבועהו חז"ל בט"ו בשבט, אומרת הגמ' שם (י"ד ע"א) שהואיל ויצאו רוב גשמי שנה, ומסביר רש"י שם וז"ל: שכבר עבר רוב ימות הגשמים שהוא זמן רביעה ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטין מעתה. ואמנם עיין למרן הגאון הרשו"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סי' ס"ב אות ו) שדן אודות פירות הבאים מדרום לקו המשווה, ונגמ"ל למעשה בא"י, האם גם שם נלך אחר ט"ו בשבט, שאם נאמר שכל הטעם משום הגשמים וכו"ל, א"כ באותם ארצות לא שייך כלל טעם זה, כיוון שבזמן שאצלנו חורף אצלם קיץ ולהיפך. ובסו"ד מסיים שם וכותב שמזה שאומרת הגמ' (ר"ה ט"ו ע"א) שהולכים אחר שבט דחודשים ולא שבט דתקופה, וכן בשנה מעוברת הולכין אחר רוב שנים, מוכח שבאמת הוא הלכה למשה מסיני ורק נתנו בגמ' טעמים על עיקר ההלכה, ולכן גם באותם ארצות הולכים אחר ט"ו בשבט. עכת"ד. נמצא לפי"ז שכל התאריכים הנ"ל הם הלכה למ"מ, וההסברים אינם אלא לבאר עיקר ההלכה.

ב. עד כאן דיברתי אודות התאריך הקובע, אך השלב הקובע למעשה, הוא שונה בין סוגי היבולים, שבתבואה וקטניות אנו הולכים אחר עונת המעשרות, דהיינו אם הגיעו לשליש גידולן לפני ר"ה של שלישית, מפרישין מהן מעשר שני. ואם הביאו שליש רק לאחר ר"ה של שנה שלישית מפריש מהן מעשר עני.

והמקור לדין זה הוא, שהנה בגמ' ר"ה (שם) נאמר שתבואה בתר שליש, וכ"ה בתוספתא שביעית (פ"ב ה"י) "התבואה והקטניות שהביאו שליש לפני ר"ה מתעשרין לשעבר". וא"כ באלו אזלינן בתר שליש. ואילו הר"מ כאן כתב שתבואה וקטניות הולכין אחר עונת המעשרות שלהם? אלא שכבר ביאר הר"מ בהל' מעשר (פ"ב ה"ה) שעונת המעשרות ה"ה הבאת שליש, וכך היא בקטניות ועי' בתוס' בר"ה (שם) ד"ה התבואה. וכ"כ בערוה"ש (העתיך סי' צ"ה ס"ח) שקטניות משיביאו שליש כמו בתבואה, שלא מצינו להם שיעור מיוחד.

ולכן אם הגיעו לשליש גידול לפני השנה השלישית מפריש מהן מעשר שני כדין השנה השניה, ואפי' שנגמרו ונאספו בשנה שלישית, ועי' בכ"ז בר"מ שם ובשו"ע של"א קכ"ה. ועי' עוד בר"מ (שם הל' ח') אודות האורז, הדוחן, הפרגין והשומשמין שאע"פ שמין קטניות הן שונה דינם משאר קטניות. ובד' קטניות אלו הולכים אחר גמר הפרי ולא אחר עונת המעשרות ועי' בנו"כ שם.

הירקות, דינם שונה שמתעשרים הם לפי זמן לקיטתן. כיצד? אם נלקט ביום ראש השנה של שלישית מפרישין ממנו מעשר עני ונותנו לעניים ואפי' שנגמר לגמרי בשנה השניה. ואם נלקט ברביעית, מפרישין ממנו, מעשר שני, ואפי' שנגמר בשלישית.

ומקור דין זה הוא מהגמ' ר"ה י"ג ע"ב - י"ד ע"א. והגמ' שם למדה זאת מהפס' באספך מגרנך ויקבך, מה גורן ויקב מיוחדין וכו' יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה. ואין זה דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא, דהא לכו"ע מעשר ירק דרבנן הוא. וכ"פ הר"מ שם. והשו"ע שם קכ"ו.

ולקיטה היינו לקיטה ממש וכן הוא לשונו של הר"מ שם, שאזלינן בתר לקיטה ממש, ולא אכפ"ל שגמר הפרי היה בשנה השניה. וכ"כ במאירי והר"ן בר"ה שם, ואמנם בתוס' בר"ה (י"ג ע"ב ד"ה אחר) כותב וז"ל: וכל ירק נמי הולכין בו אחר גמר הפרי אלא דנקיט בכל דוכתא בתר לקיטה משום דלקיטה תיכף לגמר פריי". וכע"ז עי' בריטב"א וברשב"א ר"ה שם. ואמנם מרן השו"ע (שם) פסק כדברי הר"מ שהולכים בתר לקיטה ממש ולא אכפת לך מתי נגמר הפרי.

ומידי דברי בו אזכור קושיא שהתקשיתי בה לדעת התוס', שהנה לדברי התוס' דאזלינן בתר גמר פרי, צריך להבין ביאור הגמ' בר"ה (י"ב ע"א - ב) "ליקט ירק ערב ראש השנה עד שלא תבוא השמש וחזר וליקט משתבא השמש אין תורמין ומעשרין מזה על זה". ובשלמא לדעת הר"מ כיון שהעיקר היא הלקיטה לכן מה שלקט קודם שקיעה אינו כמו שלקט לאחר שקיעה ואין מעשרין מזה ע"ז שהעיקר אחר לקיטה ממש. אלא לדעת התוס' בע"כ שמה שלקט דקות מספר זה אחר זה, שניהם כבר נגמר פריים וא"כ שניהם שייכים לשנה שחלפה כיון שהולכים אחר גמר פרי ולא אחר לקיטה בפועל? [אא"כ נאמר שלקט הירקות קודם גמר פריים, ואזי הלקיטה קובעת ודו"ק].

ובחזו"א שביעית (ז' ס"ק ט"ז) כתב את דעת הר"מ ודעת התוס', והביא שמרן השו"ע הכריע כהרמב"ם. ומוסיף שם החזו"א וראוי להתנות שיהיה מע"ש אם צריך, אבל לענין ליתן לעני יש להקל. (ועי' מש"כ בזה בספרי "ביכורי שדה" פ"ד ה"ו ובהערה שם). ועו"ע בחזו"א (שם סי' כ"ז ז) שגם לדעת הר"מ והרמב"ן שבעינן לקיטה ממש, מ"מ כ"ז שלא יבשו עוקציהן באופן שאין חיבורן חיבור. ועו"ע בספר דרך אמונה

להגר"ח קניבסקי שליט"א (הל' מע"ש פ"א הל' ד') בביאור הלכה ד"ה ונגמר בשניה. שלהטעם שביאר רש"י, שירק שגדל על על מים וכל פעם שמשקין אותו משביח ומוסיף וגדל, נמצא דעד לקיטתו לא נגמר עדיין כח גדילתו ולכן הולכין בו אחר לקיטה. נמצא לפי"ד רש"י שאם הסתיים כבר גידולו לא שייך ללכת אחר לקיטה אלא אחר גמר פרי. ועיי"ש במה שכתב להסביר דעת הר"מ. אך מ"מ נראה שיש לבאר את דברי רש"י כמש"כ הש"ך (יו"ד סי' של"א ס"ק קמ"ג) על דברי מרן, שירק בשעת לקיטתו עישורו, וכתב הש"ך שהוא גדל על כל מים ויונק לחות בכל עת **עד שלוקטין אותו**.

ופירות האילן, מחד שונים הם שכאמור ר"ה השנה שלהם הוא ט"ו בשבט, ולכן כל שחנטו הפירות קודם ט"ו בשבט של שנה שלישית מפרישין מהן מעשר שני. ואפי' שנגמרו ונאספו בשנה השלישית. וכל שחנטו אחרי ט"ו בשבט של שלישית מפרישין מהן מעשר עני, ואפי' שנגמרו ונאספו לאחר ט"ו בשבט של השנה הרביעית. וראוי לידע שהחנטה האמורה כאן, היינו שהגיעו הפירות לעונת המעשרות דהיינו הבאת שליש - שהגיעו הפירות לשליש בישולם.

הנה דין זה נלמד מהגמ' שהבאנו לעיל נאמר שלענין קביעת שנת המעשר באילן הולכין בתר חנטה. והר"מ שם כתב "פירות שהגיעו לעונת המעשרות" וכו'. וכבר עמדו ע"ז בנו"כ שם. ועיקר הדברים כתב המהר"י קורקוס שם. שלדעת הר"מ היינו חנטה היינו עונת המעשרות שהוא הבאת שליש (וצ"ל שחון מאתרוגים ותפוחים שעונה"מ שלהם פחות משליש. והוא משיתעגלו וכמש"כ הר"מ בהל' מעשר פ"ב ה"ה). וכבר האריך לבאר ולהוכיח שדעת הר"מ כך היא, מו"ר הגאון הרש"מ"ע שליט"א ב"תנובות שדה" גליון מס' 5. והוכיח מהגמ' כדברי המהר"י קורקוס בר"מ, ועיי"ש. וגם מרן בשו"ע (שם) נקט הלשון של עונת המעשרות. ולא סתם חנטה. וכ"כ מרן החזו"א (שביעית ס"ז י"ב) שדעת הר"מ שעונה"מ היינו חנטה והיינו שליש וזהו בכל האילנות (גם זיתים וענבים חוץ מאתרוגים ותפוחים) וכותב שם, ולענין הלכה כבר הכריע בשו"ע (סי' של"א סק"ה) כהרמב"ם. והבאת שליש לענין זה היינו שיבשילו הפירות עד שליש מהבישול הראוי להם, וכך הכרעת האחרונים. ועי' בכפתור ופרח (פכ"ו), [וכבר הוכיח את כל זה שכן עיקר ההלכה בדעת רבינו הרמב"ם מו"ר ועט"ר הג"ר שלמה משה עמאר שליט"א בתנובות שדה גליון מס' 17, עי"ש].

היוצא להלכה בשאלתך שהקונה פירות וירקות בשוק בשנות המעבר בין שנת מעשר שני למעשר עני ולהיפך, עליו להבחין בין סוגי הפירות השונים, ובין תקופות השנה השונות.

ירקות טריים: כיון שבירקות הולכים אחר הלקיטה לכן כל הירקות שיהיו בשוק החל מכמה ימים לאחר ר"ה תשנ"ז ואילך מעשר מהן מעשר עני. ואמנם הירקות שמצויים בשוק מיד לאחר ר"ה אם לא ניתן להבחין או לוודא זמן לקיטתם, הרי זה מעשר שני עישורים מספק.

ירקות מאוחסנים: כגון הבצל יבש, הואיל ובתקופה מסוימת יש בשוק בצל טרי וישן בעירבוב, יש לברר זמן לקיטתם, ואם א"א לברר יעשר שני עישורים מספק. וכ"ה בתפ"א שכאשר מגיע לשוק תפ"א שנלקט בתשנ"ז, מצוי עדיין תפ"א שנלקט בתשנ"ו. וע"כ בכל מקרה של ספק יעשר שני עישורים. [כדוגמא יש לציין שבשנת התשנ"ח - שנת המעבר בין מעשר עני למעשר שני, בסוף חודש חשון כבר הגיע לשוק תפוח אדמה חדש, וניתן להבחין בו בבירור. ובחודש כסלו התחיל מעט מאד להגיע לשוק בצל חדש - זן "בית אלפא" מהערבה, אלא שהוא מעט וניתן בבירור להבחין בו ע"י העלים שמצויים עליו, הבצל מפוצל עם מעט קליפות. כמו"כ מצוי היה כבר באותם ימים בשוק דלורית חדשה שנלקטה כבר אז, דלורית זו ניתנת להבחנה בזה שהיא מבריקה יותר, והעוקץ שלה אינו מצומק. וע"כ יש לשים על לב, ולעשר ממינים חדשים אלו מעשר שני].

פירות האילן: בהם יש להבחין בין פירות חורף ואביב כגון האבוקדו והמנגו. לבין פירות הקיץ כגון האפרסק והשסק. כמו"כ יש להבחין בפירות שמצויים כל השנה, מקירור או איחסון. פירות הדר שילקטו אחר ט"ו בשבט תשנ"ז, יעשר שני עישורים מספק, ואפי' שהביאו שליש קודם ט"ו בשבט.

שהנה בפירות בד"כ כל פירות החורף שיהיו בשנת תשנ"ז עד לקראת סוף הקיץ הם שייכים לשנת מעשר שני. לקראת סוף הקיץ מגיעים הפירות החדשים ששייכים לשנת מעשר עני ויהיו בשוק עד לקראת סוף שנת תשנ"ח. ופירות הקיץ עפ"י רוב יביאו שליש לאחר ט"ו בשבט תשנ"ז ולכן מפרישים מהן מעשר עני, וזה כולל גם את זני האפרסק שמקדימים לבוא, מ"מ הבאת שליש שלהם אינו אלא לאחר ט"ו בשבט. ופרי השסק בד"כ הרוב המוחלט הבאת שליש [בישול] שלו הוא לאחר ט"ו בשבט, מ"מ ישנה כמות מועטה של פירות שהביאו שליש קודם ט"ו בשבט והם שייכים לשנת מעשר שני. ואמנם פירות אלו משווקים בתחילת העונה. ולכן הקונה שסק בתחילת העונה (עד פסח תשנ"ז). יעשר מהן שני עישורים מספק, אם לא שברור לו אחרת.

והפירות מהקירור והאיחסון וכגון האגסים והתפוחים, הפירות שיהיו בחורף ובתחילת הקיץ הם מקירור וצריך להפריש מהן מעשר שני. וכל האגסים והתפוחים החדשים שישווקו החל מקיץ תשנ"ז עד לתחילת קיץ תשנ"ח מעשר מהן מעשר עני. ומ"מ בתחילת הקיץ החדש הן בקיץ תשנ"ז והן בקיץ תשנ"ח עדיין משווקים פירות מקירור בעירבוב עם פירות חדשים וע"כ בכל מקרה של ספק יעשר שני עישורים. בעיות איחסון קיימות באגוזי פקאן, שקדים וכיו"ב ויש לברר בכל מקרה, ואם א"א לברר יעשר שני עישורים מספק.

**בכבוד רב
שניאור ז. רווח**

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

מי שטעה והפריש מעשר שני מפירות שגדלו בשנת מעשר עני

הנה בתקופה זו (סתיו תשנ"ז) שהיא שנת המעבר לשנת מעשר עני, רבים האנשים שמהרגל ממשיכים לומר ומעשר שני בדרומם וכו'. ונשאלתי שאלה זו ע"י רבים שמתקשרים למכון. וכיון שבד"כ לשאלות בטלפון עונים על אתר, הייתי עונה להם, שישובו ויעשרו מהם מעשר עני, והכל שב על מקומו. עד שנשאלתי ע"י אברך אחד, שאירע לו שעשה מ"ש על ירקות שחייבים ודאי במעשר עני והיו הירקות ההם טבל ודאי, ואכלם. ועכשיו נפשו בשאלתו, האם היה כאוכל טבלים ח"ו או שיש צד היתר כל שהוא בזה.

והנה עלה בדעתי לומר שיש צד היתר בזה, שהנה להלכה פסק הרמב"ם (הל' מעשר שני ונט"ר פ"א הי"א) שהיכא שנתעברו פירות שניה בשלישית מחצה על מחצה יש להפריש את המעשר החמור שבין השנים והוא מע"ש, אך מ"ע אין צריך כלל להפריש, ובטעם הדברים כתב המהרי"ק שם, וז"ל: והא נמי להא דמ"א דודאי אינו מחויב בשעת הפרשה לפרש ולברר שזה לעני וזה לשני, וכיון שנסתלק דין טבל, אלא שאנו מסופקים מעשר זה מה יעשה בו מוטב לעשותו חול ולא קדש עכ"ל. וכך הביין הראב"ד ברמב"ם כאשר הקשה ולמה לא יפריש מעשר עני שהרי הוא טובל. ובע"כ שלמד בר"מ שאינו מפריש אלא שני. וא"כ גם בנידו"ד שטעה ואמר מעשר שני, י"ל כיון שמעשר הוציא מכאן, כבר אינו טבל, וזה שאמר שזה יהיה מעשר שני, אין בכך כלום.

ואמנם היה אפשר לומר כדברינו, רק אם נאמר ברמב"ם שמפריש מלכתחילה מעשר שני, ומוכח א"כ שגם אם קרא לחצי שהוא מ"ע, שיהיה מעשר עני חלה ההפרשה. אך מלשונו של המהרי"ק מוכח שבשעת הפרשה רק אמר מעשר בסתם ולא פירש, ואח"כ את המעשר עשאו שני כיון שהוא חמור יותר. ואדרבא נראה שמזה שהמהרי"ק הקפיד לומר כך, ולא אמר כפי שנראה בפשטות בר"מ, שכתב "מחצה על מחצה מפריש מעשר שני על הכל", משמע שעושה כך בשעת הפרשה, מוכרח שבדוקא אמר כן. אך אה"נ אם אמר מפורש שיהיה מעשר שני במקום מעשר עני לא חלה ההפרשה כלל ונשאר טבל.

ובהיותי חוכך בדין זה, מצאתי למרן הגרצ"פ פראנק זצ"ל שכתב (כרם ציון ח"א הר צבי סי' א' בד"ה ואדכרנא) שהסתפק בדיוק בשאלה זו, באחד שטעה ועשה מעשר שני במקום מ"ע, ומיד בתחילת דבריו הביא את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד הנ"ל ותלה את הספק במחלוקת זו, והביא שם את פי' המהרי"ק ברמב"ם והוכיח כמ"ש לעיל. רק כפי מה שנראה הוא למד במהרי"ק שס"ל בהר"מ שבשעת ההפרשה אומר מע"ש במקום מ"ע. אך לפי מה שכתבנו לעיל מפורש במהרי"ק שבשעת ההפרשה לא הזכיר מאום

ורק אח"כ עושה מ"ש.

ואין זה תמיהא עליו ח"ו אע"פ שדברי המהרי"ק נראין כמפורשין, מ"מ הוא לא ראה את המהרי"ק בפנים, אלא כפי שהביאם מרן בכסף משנה, ושם מרן השמיט את דברי המהרי"ק שבשעת הפרשה אינו חייב לברר וכו' ומכאן שחשב שהמהרי"ק איירי באומר מע"ש בשעת ההפרשה. ומ"מ הגרצ"פ כותב שם שמהרמב"ם כך מוכח שאם בדיעבד אמר שיחול מע"ש בשנת מ"ע הפירות תוקנו כי מ"מ הפריש מעשר, כיון ששם מעשר חד הוא, ומ"מ חל אותו המעשר של השנה ההיא.

ושוב בהמשך הביא את התוספתא בתרומות פ"ד ה"א, נתכוין לומר מע"ש ואמר מ"ע. מ"ע ואמר מע"ש לא אמר כלום. (הגירסא אצלנו "ראשון" והגר"א הגיה שם שני עיי"ש. ועיי"ש במנח"ב שכתב שהטעם הוא שלא כיון למה שהוציא בפיו). ותמה שם, שאם במקרה של הרמב"ם שאמר מע"ש במקום מ"ע חלה ההפרשה, ק"ו צריך להיות במקרה של התוספתא, ושוב הביא גירסא אחרת בתוספתא, נתכוין לומר מע"ש ואמר מ"ע לא אמר כלום, מעשר עני ואמר מעשר שני דבריו קיימין.

ובהכרח שהכוונה דבריו קיימין לא שחל מע"ש שהרי זה שנת מ"ע, אלא דבריו קיימין דהיינו שהפרשתו קיימת ומ"מ חל מ"ע, כיון שמ"ע נכנס בלשון של מע"ש, אך מע"ש לא נכנס בלשון של מ"ע. וכן נראה שנשאר במסקנא לתלות ספק זה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד.

ומ"מ כל עיקר סמיכתו על הר"מ הוא עפ"י מה שהבין בדעת המהרי"ק, וב"ה שזכינו היום להדפסת המהרי"ק ונראה מפורש שלא קרא שם כלל, ורק אח"כ עשה מע"ש. ומ"מ לעצם הסברה אפשר והיא נכונה. אך מ"מ כיון שהמהרי"ק בדווקא כתב שמעשר בסתם מוכח לכאורה שלא הסכים למה שנראה בפשטות לשון הר"מ שמפריש בשעת הפרשה מע"ש.

ובחפשי מצאתי מכתב ממרן בעל החזו"א (הובא בדרך אמונה ח"ג עמ' 776) שכתב, אין ספק שהמפריש בשנה השלישית ואמר עשרה מעשר שני שמעשר שני לא חל, ומעשר עני לא אמר. ובהמשך כתב שכצ"ל בהכרח בפי' הר"מ, שהתנה אם צריך מע"ש ואם צריך מ"ע שהרי דבריו מהמשנה וכו'. והביא שם את המהרי"ק שכתב להליץ על הרמב"ם שצריך להפריש סתם, וזה כפי שכתבנו לעיל בדעת המהרי"ק. [ומ"מ זה לא כמו שכתב בספרו והוב"ד לעיל הערה 12 שבע"כ המהרי"ק גם התכוין שצריך להתנות. אלא צ"ל שאומר סתם מעשר]. ומ"מ דעת מרן החזו"א שבכה"ג נשארינן הפירות בטבלין. ובודאי שכך צריך לנהוג הלכה למעשה. והנה כל מה שדיברנו עד כאן הוא בהפריש מעשר שני במקום עני, אך אם טעה והפריש מעשר עני במקום מעשר שני, הדברים ק"ו וברור הוא שלא יצא ידי חובתו, וחייב לשוב ולהפריש מעשר שני. [ועי' עוד מש"כ ב"מידע הלכתי" בפתח גליון "תנובות שדה" מס' 14 סעי' ב.].

העולה לדינא:

מי שטעה וקרא שם "מעשר שני" במקום "מעשר עני", ישוב ויפריש ויקרא שם למעשר עני, שהמעשר שני לא חל ומעשר עני לא אמר.

הרב אהרון בוארון שליט"א
מעיה"ק ירושלים ת"ו

הפרשת תרומות ומעשרות ע"י אמירת נוסח הפרשה מקוצר [חלק ב']

יג. ובתר דסגידנא קמיה דיקר אורייתיה דהגאון הצדיק נ"ע, אמר יאמר העבד דתלי רבינו תניא בדלא תניא במחכתה"ר. דהנה למטוניה דמר דה"ט דמהני במקום שצריך להקפיד על משפטי התנאים גם אם אומר בסתם שמתנה כתנאי בני גד ובני ראובן הוא משום שבכה"ג יש גילוי דעת ברור שזהו רצונו ודעתו להתנות את התנאי, לפי"ז תיקשי לן קושיא אלימתא, דהרי ידוע שכדי שתנאי יחול ע"פ משפטי התנאים של תה"ק צריך לדקדק בעשייתו בכמה וכמה דקדוקים, כגון שיקפיד להקדים את ההן ללאו, וכל שהיפך והקדים הלאו להן בטל התנאי, וכן צריך להקפיד שהתנאי יהיה קודם למעשה, ואם היפך והקדים המעשה לתנאי הרי התנאי בטל. ועוד כהנה וכהנה פרטי דינים. (עי' במאירי קדושין סא. שכתב עשרה פרטי משפטי התנאים).

ומעתה הגע עצמך, אדם שכתב שטר כדין כגון שטר מתנה והתנה תנאי מסוים במתנתו, וכפל את התנאי כדין וכו' אלא שכתב כגון בנוסח זה, והריני מתנה תנאי שיתנו לפלוני המכ"ז את המתנה רק אם ילמד כ"כ דפי גמרא, אבל אם לא ילמד כנ"ל אז לא ליתן לו את המתנה. ע"כ והחתיים ע"ז אלף עדים וגם עשה קיום לחתימות, ועומד וצווה כל היום ככרוכיא שזוהי דעתו ורצונו שאינו נותן להנ"ל את המתנה אך ורק אם ילמד כפי שהתנה עמו, למרות כ"ז אמרינן שאין תנאו כלום, ונותנים את המתנה למוכ"ז למרות שלא עמד כלל בהסכם, וכל זאת אך ורק משום שבנוסח התנאי הוקדם המעשה לתנאי. ולמטוניה דהגרצ"פ הרי זה פלא עצום, וכי יש לך גילוי דעת גדול מזה כי רצונו של נותן המתנה בקיומו של התנאי, וא"כ אמאי אמרינן דתנאו בטל למרות כל הגילוי דעת הברורים שעשה. וכן יש להקשות על שאר משפטי התנאים, דהרי מצוי מאוד שאדם ירצה מאוד מאוד שיתקיים תנאו ועושה עבור זה הרבה השתדלויות שמוכיחות בבירור על אמיתות רצונו, ויש לנו גילוי דעת גמור וברור שזהו רצונו, ואעפ"כ בעבור שינוי קל ששינה כלשון התנאי ממה שהורו חכמים אנו אומרים שתנאו בטל ומבוטל, וזה פלא.

ומכאן גופא תשובה מוצאת לסברת הגרצ"פ, דאיהו ז"ל ס"ל דהא דמהני כשאומר בסתם שמתנה כתנאי בני גד ובני ראובן, ה"ט משום שבכה"ג יש לנו גילוי דעת גדול שברצונו שיתקיים התנאי, ואולם מכל הנ"ל חזינן איפכא, דהא חזינן שבמקרה שצריך להתנות תנאי גמור כהלכות תנאי בני גד ובני ראובן, בכה"ג אין מועיל כלל גילוי דעת, ואין התנאי תלוי כלל בגילוי דעתו, דאמנם כל משפטי התנאים הנלמדים מתנאי בני גד ובני ראובן הנה הינם חיזוק התנאי מאת המתנה (ע' ראב"ד בהשגות פ"א מזכיה ומתנה ה"ח, ומאירי קדושין סא. באורך), אבל אין כוונת הדברים שכל אדם יוכל לעשות גילוי דעת כהבנתו, אלא אך ורק אם עושה גילוי דעת באופנים שלמדונו חז"ל שנלמדים מתנאי בני גד ובני ראובן, הוא דמהני, אבל שאר כל גילויי דעת שגלה דעתו הרי הם כחרס הנשבר שאין בו ממש.

יד. וטעמו של דבר לימדנו להועיל רבינו הרא"ש זיע"א בתשובה (כלל לה סי' ט) והובא בב"י אה"ע (סס"ו לח), והוא שעצם דבר זה שבכלל אדם יוכל להתנות תנאי במעשה שהוא עושה זה עצמו חידוש, כי מעיקר הדין היה ראוי שאדם שעושה מעשה כגון שנותן מתנה לא יוכל להטיל בו שום תנאי (כי המתנה יש בה ממש ואילו התנאי אין בו ממש), ואם התנה איזה תנאי במתנה לא יהיה כח בתנאי לעקור את המתנה, אלא שהתורה חידשה לנו בזה חידוש בפרשת בני גד ובני ראובן, שכן יהיה כח בתנאי לבטל מעשה גמור של מכר או מתנה. ומעתה מאחר שעצם הדבר שבכלל אפשר להתנות תנאי שיהא בכחו לבטל את המעשה הוא

חידוש שנלמד מפרשת בני גד ובני ראובן, על כן בעינן בדוקא שכל תנאי שאנו מתנים יהיה דומה לגמרי לתנאי בני גד ובני ראובן, דהיינו שיהא כפול, והתנאי קודם למעשה, והן קודם ללאו, ותנאי ומעשה בדבר אחד, ושאפשר לעשותו ע"י שליח, והטעם כנ"ל דמאחר שהוא חידוש אין לך בו אלא חידושו. ע"כ.

ובשו"ת הגאון רעק"א ח"ב (סי' נא ד"ה והנראה, וסי' קו ד"ה והנלע"ד) הביא כן בקיצור מהתוס' בכתובות (נו. ד"ה הרי זו), ולהלן (עד. ד"ה תנאי. כצ"ל). והראני ידידי הר"ר עידן ׳ אפרים נר"ו דברי בית אהרון וולקין (כתובות ג, ד"ה והנה) שהביא כן משו"ת מהר"ם מינץ (סי' כד). וע"ש שנראה שדברי מהר"ם מינץ הובאו מדברי הרא"ש הנ"ל. ושו"ת מהר"ם מינץ אמ"א. וכן ראיתי אגב ריהטאי בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' פ אות ח) שכתב ככל הדברים האלה בטוטר"ד. ולפו"ר נראה שכתב כן מדנפשיה ואשתמטיה דהן הן דברי רבותינו הראשונים. ע"ש ואכמ"ל. ומעתה מובן היטב מדוע אדם שעשה תנאי כהלכה אלא שבדבר אחד עשה שונה מתנאי בני גד ובני ראובן כבר אין ממש באותו תנאי ומעשה המתנה או המכר מתקיים אף אם לא נתקיים התנאי כלל, דכיון שמעיקר הדין כך היה ראוי שיהיה, שלא יהא כח בתנאי לעקור את המעשה, על כן אע"פ שהתורה חידשה שהתנאי מועיל, אכן אין לך בו אלא חידוש, ואין התנאי מועיל אא"כ נעשה בדיוק כתנאי בני גד ובני ראובן. ונמצינו למדים מכל הנ"ל שתנאי שצריך לעשותו כתנאי בני גד ובני ראובן אז צריך לקיים בו בדוקא את כל משפטי התנאים כפי שלימדוננו חכמינו ז"ל, ולא יועיל במקום זה שום גילוי דעת שבעולם. ומעתה גם מה שחידשו הראשונים ז"ל להקל שאף אם אינו מפרט בתנאי להדיא את כל משפטי התנאים אלא הוא רק אומר או כותב בסתם שיהיה התנאי כתנאי בני גד ובני ראובן, ג"כ מהני, על כרחך דאין הטעם משום שאז יש גילוי דעתו שברצונו שהתנאי יתקיים, כדכתב הגרצ"פ זלה"ה, שהרי הוכחנו שכאשר צריך להקפיד שהתנאי יהיה ע"פ משפטי התנאים אין מועיל במקום זה שום גילוי דעת, ועל כרחך דהא דמהני כשאומר כן, ואף שאינו מבין מה שאומר (ע' מה שנתבאר בזה לעיל אות ח וט בעזה"ש), הוא משום שדי לנו בעצם הדבר שהוא מתרצה שיחול התנאי כנדרש ע"פ התורה וחכמינו ז"ל, וא"כ הדרא לדוכתא ראיית החזו"א שלמד מזה לנ"ד דהפרשת תרו"מ דסגי כשמתרצה שיחול הכל כנדרש ע"פ התורה וחכמינו ז"ל.

טו. ומה שטען הגרצ"פ שאין לדמות הפרשת תרו"מ שאנו עוסקים בחלות ההפרשה, לדין תנאי בני גד ובני ראובן שעוסק בתנאי שהוא רק דבר צדדי בקנין ולא עצם הקנין. הן אמת שמש"כ שהתנאי אינו פועל בעצם וחלות הקנין אלא הוא ענין צדדי בקנין, זכה לכיוון בזה לדברי הרא"ש בתשובה (כלל לה סי' ט) המובאת בב"י אה"ע (סס"י לח) הנ"ל. ע"ש. ואולם סוף סוף הרי הדבר ידוע שכל תנאי שצריך להיות ע"פ משפטי התנאים צריך בדוקא להקפיד בו על כל פרט ופרט שבמשפטי התנאים, וכל שינוי קטן עוקר את התנאי לגמרי, נמצא שאע"פ שפרטי התנאים אינם עושים את חלות הקנין מ"מ עושים הם את חלות התנאי. ומדחזינן דאעפ"כ מהני אם אומר בסתם שמתנה כתנאי בני גד ובני ראובן שפיר ילפינן מינה לענין תרו"מ. ע"כ. סוף דבר דנראה לענ"ד שראיית החזו"א מדין תנאי בני גד ובני ראובן שרירא וקיימא.

טז. וכשאני לעצמי אמרתי בעניי להביא ראיה נכונה לענ"ד להיתרו המדובר של הגאון החזו"א מסברת הרא"ש (פ"ק דקדושין סי' כ) בדין המקדש אשה בטבעת שאולה, שלאחר שביאר שהמקדש אשה בטבעת שאולה אינה מקודשת כלל וגרע טפי ממתנה ע"מ להחזיר וכו' אא"כ בתנאים מסויימים. ע"ש. כ' הרא"ש, אמנם נראה לי שאם אמר לבעל הטבעת השאילי את הטבעת כדי לקדש בה את האשה, והשאילו לשם כך, ה"ז מקודשת. דכיון שהשאל לו את הטבעת אדעתא לקדש בה את האשה, אנן סהדי דגמר בלבו ליתנה בכל יפוי לשון וכח באופן שיועיל ויהיה לו בה כח וזכות לקדש בה את האשה, כי אדעתא דהכי מסר לידו את הטבעת, ואם לא יועיל בהשאלה יהיה במתנה, ולכל הפחות תהיה מתנה ע"מ להחזיר, והוא מקודשת. ולאחר הקידושין יקנה הבעל את הטבעת מאשתו ויחזירנה לבעלים, או שישאיר את הטבעת אצל האשה ולבעלים ישלם כסף דמי הטבעת. וה"ט דאמרינן הכי, כי מה שאמר לו ש"משאיל" לו את הטבעת, ולא נתנה לו במתנה דמהני בודאי, ה"ט משום דלאו כו"ע דינא גמירי, והיה בעל הטבעת סבור שיועיל כשנותן

בהשאלה, ולעולם אמדינן דעתיה דכיון שמסרה לחבירו כדי לקדש בה את האשה, שדעתו היא שאם לא תועיל ההשאלה שהשאל הרי הוא נותנה לו בקנין אחר איזה שיהיה העיקר שיועיל לחבירו לקדושי. עכ"ד. והובא בשלטי הגבורים (ד"ז סע"א ורע"ב ברי"ף). וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל לה סי' ב) ככל הדברים האלה. וכן פסק בקיצור בפסקיו לב"ב (פ"ח סי' מו). וכ"פ בטור אה"ע (סי' כח) וכן בשו"ת הריב"ש (סי' קע ד"ה ולענין) נראה שמסכים לפסק הרא"ש הלז. ע"ש. ורמזו הב"י שם. וכן הסכים בשו"ת התשב"ץ ח"ג (סימן רמ). וכן בשו"ת הרדב"ז ח"א (סי' שעב) הגיעני עדיו הגאון מהר"א אדאדי בשו"ת ויקרא אברהם (חאה"ע סי' ו דמ"ז ע"ג). וכ"פ מרן בש"ע אה"ע (סי' כח סי"ט) ועוד וכדברים האלה ב' הרא"ש (טור ב סי' ד ד"ה הטעם ה"א). וכ"פ מרן בש"ע אה"ע (סי' כח סי"ט) ועוד וכדברים האלה ב' הרא"ש בחולין (פ"ח סי' כו) גם לענין להתעטף ולברך על טלית שאולה ע"ש. והסכים לדבריו מרן בב"י או"ח (שלהי סי' יד) וכ"פ בש"ע שם (ס"ג). וכ"פ עוד פוסקים וכ"פ בכיו"ב הרמ"א בחו"מ (סי' קצה סוף ס"ד) רמזוהו האחרונים. וע"ש בבאור הגר"א. ויש הרבה מה להאריך בזה. ואכ"מ. הנה עינינו הרואות שיכול אדם להשתעבד לעשיית מצוה כרצון חכמים וכדומה למרות שאינו מבין כלל את משמעות הדברים, שהרי הוא לא נתכווין כלל לתת את טבעתו במתנה אלא כוונתו היתה רק להשאלה (וע' במג"א (סי' תשנח סק"ג) שתפס דהרא"ש בדוקא קאמר דמהני משום שהמשאל אינו יודע שצריך ליתן במתנה. ע"ש. איברא שאין משמע כן מהראשונים שנביא בסמוך. ודו"ק כי קצתני) ואעפ"כ אמרינן דכיון שהשאל את הטבעת לשם קידושין כוונתו היא ליתן באיזה ענין שצריך כדי שיחולו הקדושין, ולכן אמרינן שהטבעת נתונה במתנה גמורה וא"נ במתנה ע"מ להחזיר. וא"כ ה"נ בנ"ד דהפרשת תרו"מ, אם מפריש יותר מא' ממאה כהלכה ואומר שיחולו המעשרות ככתוב בנוסח, אף שאינו מבין את משמעות דבריו מ"מ כיון ששעבד דעתו ומעשיו לרצון ודברי התורה וחכמינו ז"ל, שפיר חיילי כל התרומות ומעשרות כדת וכהלכה.

יז. ואמנם אין דברי הרא"ש מוסכמים ורבים חולקים עליו בזה, פוק חזי לרבינו הרשב"א בתשובה ח"ד (סי' רעג) שכתב לחלוק על סברת הרא"ש המחודשת הנ"ל, וכתב שאפילו שאל אדם מחבירו טבעת ואמר לו שזה כדי לקדש בה את האשה אינה מקודשת, דשאלה יש כאן מתנה ומכר אין כאן, דלעולם אין מכר ומתנה בלשון שאלה. מאי קאמרת אדם יודע שאין מקדשין בכלי שאל וגמר ונתן לשם מתנה, לא היא, דלאו כולי עלמא האי דינא ידעי, ואדרבה רובא דעלמא טעו בהא, דלאו דינא דקדושין גמירי, עכ"ד. והניף ידו שנית בח"ו (סי' ב). ע"ש. וכ"כ בשו"ת אבני האפוד פיפאנו על אה"ע (סי' ד דקס"ד ע"ג וע"ד) שאין דברי הרא"ש מוסכמים, וכמ"ש בשו"ת מהר"ש (סימן טו ולא) כמובא בכנה"ג. וכ' שהכנה"ג חלק על מהר"ש, יש להצדיק דברי מהר"ש כי כן מורה דקדוק לשון. הרא"ש גופיה, שד"ז שנוי במחלוקת עכ"ד. והניף ידו שנית באבני האפוד על הש"ע (סי' כח אות לא) והוסיף ששוב מצא להרשב"א בתשובה ח"ו (סי' ב) דפליג להדיא על הרא"ש. ע"כ. וכן ראיתי למרן מופה"ד הגרע"י נר"ו בשו"ת יביע אומר ח"ו (חאה"ע סי' ו אות ז) שעמד שם בענין זה בקיצור, והביא דעת הרשב"א הנ"ל שאינו מסכים לחידושו של הרא"ש, והוסיף נר"ו שכ"פ בתשובת מהר"ר שבתי בר שמואל הנדפסת בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (לבוב סי' תקד. ואמ"א). ועוד הביא מהכנה"ג (אה"ע סי' כח הגב"י אות כח) שהביא משו"ת מהר"ש (סי' לא וטו) שכ' שמדברי בעל העיטור מוכח שאין חילוק בזה אלא בכל אופן אינה מקודשת, ושכן דעת הרשב"א, ושגם בהגהות מרדכי (פ"ב דקדושין סי' תקמה) הובאה מחלוקת בזה. ע"ש. (איברא דמש"כ שכ"ד בעל העיטור, יעויין בשו"ת ויקרא אברהם אדאדי (חאה"ע סי' ו דמ"ז ע"ג) שביאר לנכון שבעל העיטור לא מיירי בשאל את הטבעת כדי לקדש בה. ושכן מבואר ברדב"ז ח"א (סימן שעב). ושכן מוכח ממ"ש מרן בסוף הסעיף (סי"ט). והבן. (וס' כנה"ג אמ"א). ע"כ. ואנכי הצעיר אוסיף על השמועה שכ"נ גם דעת הריטב"א (קדושין יג. ד"ה האי איתתא), דלא ס"ל כחידושו של הרא"ש. (וכן מוכח גם ממ"ש הריטב"א שם, וכן אם נתנו לו במתנה ע"מ להחזיר וכו'. דזה דלא כהרא"ש ע"ש. וכן הרגיש בזה בהגהות לחי' הריטב"א הנד"מ. ע"ש). וכן ראיתי בשו"ת הסבא קדישא ח"ב (סי' יג ע' סא ד"ה וכן) שג"כ כתב כן בשם הריטב"א בפ"ק דקדושין. ואמנם לא ציין איה מקום כבודו אך כנראה נתכוין לדברי הריטב"א הנ"ל. ע"כ. וע"ע בשו"ת הסבא קדישא שם מה שהאריך בענין זה. וכן נראה דעת הר"ר דוד ב"ר לוי שהובא בארחות

חיים ח"ב (הל' קדושין ע' נה). והכלבו (הל' אישות סי' עה דמ"ד ע"ב). וכדיארנו הכל במקומו בס"ד. ושם הבאנו עוד שכן דעת רבינו גרשום (דלא ידענא מאן איהו) בתשובתו הנדפסת בשו"ת חכמי פרויניציא (סי' ו' ע' לב), ודלא כמו שהבין בדעתו הרה"ג המהדיר שם. ואכמ"ל.

יח. ועוד יש להוסיף שמצאנו ראינו לכמה ראשונים שאמנם דעתם ז"ל מסכמת לעצם פסקו של הרא"ש שהשואל מחבירו טבעת והודיעו שצריך לה כדי לקדש בה אשה ה"ז מקודשת, אבל נימקו זאת לא כמו שנימק הרא"ש, אלא נימקו את ההיתר מטעם שאדם יודע שא"א לקדש בטבעת שאינה שייכת למקדש ויודע הוא שכדי שיחולו הקדושין צריך הוא להקנות את הטבעת לשואל בקנין גמור, מש"ה אמרין שאע"פ שנתן לו את הטבעת בהשאלה מ"מ כוונתו היתה ליתנה לו או במתנה גמורה או במתנה ע"מ להחזיר. ע' בזה להראב"ד בתשובות ופסקים (סי' לד) להר"ש משאנץ בתשובתו הנדפסת בהגהות מרדכי (פ"ק קדושין סי' תקמה) ובתשובות מיימוניות (סדר נשים סי' יח), באבודרהם (דיני קדושין עמוד שנט), בארחות חיים ח"ב (הל' קדושין ע' נה) בשם בעל ההשלמה, במאירי (קדושין ו' ד"ה אע"פ) בשם מקצת מפרשים, ועוד. ועוד יש להוסיף דאפשר שגם יתר הראשונים שכתבו דיני טבעת שאולה ולא הזכירו חידושו של הרא"ש הוא משום דפליגי עליה. ע' בכללים שבסו"ס גט פשוט (כלל ד). איברא שרק מקופיא ראיתי מ"ש שם. נמצא שמלבד שמצאנו לכמה ראשונים שחלקו על עצם פסקו של הרא"ש אשר נסתייענו ממנו, גם כמה ראשונים אשר כן הסכימו לפסקו מ"מ א"א ללמוד מדבריהם לנ"ד, דהם ז"ל נימקו ההיתר בטבעת שאולה משום שהמשאל יודע שצריך להקנות את הטבעת לשואל בקנין גמור, ועושה זאת, וא"כ אין מזה שום ראייה לנ"ד שאותו שמפריש תרו"מ אינו בקי בסדר ההפרשות, ובודאי שכאשר הוא אומר שיחולו ההפרשות ככתוב בנוסח ההפרשה הוא לא נתכוון שכו"כ מהפירות יהא תרומה גדולה וכו"כ מעשר ראשון וכו', דה"ה שיועיל בכה"ג, שהרי בנ"ד אינו מבין כלל את משמעות דבריו ואין פיו ולבו שוים. דלכאורה נראה שאף שיש לנו ראייה מדעת הרא"ש מ"מ מאחר שרבים חולקים עליו אין לנו לתפוס כדב"ק בפשיטות, הלא תראה בשו"ת יביע אומר ח"ו שם שהביא משו"ת אבני נזר (חאה"ע סי' קלו) שכ' שבעיקר ד' הרא"ש, הרשב"א בתשובה ח"ד (סי' רעג) חולק וס"ל שאינה מקודשת, ואין ספק שהב"י לא ראה תשובת הרשב"א הנ"ל, שאילו כן היה מביאה, ואילו היה רואה הב"י תשובת הרשב"א לא היה סותם בש"ע כדעת הרא"ש דהויא מקודשת. ולכן המקדש בטבעת שאולה הו"ל ספק קדושין וצריך לחזור ולקדש כדת בלא ברכה. ע"כ. ומעתה לכאורה א"א לנו להביא ראייה מחידושו של הרא"ש בדין טבעת שאולה לנדון דידן.

יט. ודע שאין לתרץ עפ"מ"ש הגאון רבי אהרון עזריאל בשו"ת כפי אהרון ח"א (חאה"ע סי' יג דצ"ד ע"ג), וז"ל: וכמה פעמים ישבנו על מדוכה זו עם עמיתנו הרב הפוסק (כמוהר"ב פארדו) והעלינו כי אין לזוז מקבלת הוראות מרן אף אם המצא ימצא איזה פוסקים מגדולי הראשונים אשר נגלו לנו אחר זמנו של מרן הקדוש ז"ל (שכתבו שלא כדבריו) ולא נאמר שאילו היה מרן רואה דברי הראשונים הללו היה חוזר בו, כי לנו שקבלנו הוראות מרן לא יועיל זה. וה"ט כי לפני אחרוני הראשונים כגון המגיד משנה והר"ן והריטב"א היו גלויים כל דברי הראשונים, וכן דברי הגאונים היו גלויים לפני הרי"ף והרמב"ם, וממה שלא הזכירו דבריהם ש"מ דלא שמיע להו, או שהיה להם פירוש אחר או גירסא אחרת בדבריהם. ולכן די במה שראו עיני קדשו של מרן ז"ל, הילכך אין לזוז מדבריו. עכד"ק. וכ"כ עוד מקצת אחרונים שאין לזוז מפסק מרן הש"ע גם כאשר דבריו נסתרים מדברי הראשונים. וע' מה שהאריך בזה בס' ברית יעקב סופר (סי' מא). ולפי"ז גם בנ"ד כיון שמרן הכריע בש"ע או"ח (סי' יד ס"ג) ואה"ע (סי' כח ס"ט) כסברת הרא"ש, הכי אית לן למינקט גם בענינים ההם וגם נוכל ללמוד מזה למקומות אחרים, ולמרות שרבים ועצומים מרבנן קמאי פליגי. הא ליתא, כי לקושטא דמילתא לא קי"ל כלל כדברי הגאון כפי אהרון בזה. וכבר בא רעהו וחברו הוא הגאון רבי יצחק אבולעפיא בשו"ת פני יצחק ח"ב (דנ"ח ע"ב) שכ' לדחות בתוקף את חידושו של הכפי אהרון הלז. ע"ש נפלאות מתורתו בדברי אמת וצדק. והניף ידו שנית בפני יצחק ח"ה (חאה"ע סי' ה דס"ז ע"ב). וראה לו עוד בקונטרס הברכות שבתחילת פנ"י ח"א (אות קצט). וכן הסכימו רוב ככל

האחרונים שאין לפסוק כמרן הש"ע כאשר דבריו נסתרים מדברי גדולי הראשונים באופן שמסתבר שאם מרן היה רואה דבריהם היה משנה דעתו. וכבר הארכתי בזה לפני כמה שנים במאמר בפ"ע וליקטתי כן מעשרות אחרונים. וכתבנו להשיב על כל דברי הברית יעקב סופר נר"ו בזה שבמחכתה"ר דב"ק בדנא פתגמא מרפסן אגרי, וחלקם כלל לא ניתנו להיאמר. והעיקר להלכה ולמעשה ללא שום פקפוק בין להקל ובין להחמיר שכאשר יש צורך אנו אומרים שאילו היה מרן רואה דברי הראשונים היה חוזר בו. וכל מקום לפי הענין. ויתד היא שלא תמוט. וא"כ מעתה הדרא קושיא לדוכתא, דלכאורה נדחתה ראיתנו מפסק הש"ע לענין טבעת שאולה וטלית שאולה, דהא אמרינן דאילו היה מרן רואה דברי החולקים על הרא"ש היה חוזר בו.

כ. אכן לקושטא דמילתא נראה לחזור ולקיים את הראיה שהבאנו מדין טבעת שאולה. דנראה ברור לענ"ד שאין שם הכרח שהמחמירים לענין טבעת שאולה והדומים לזה וסוברים שא"א לקיים בהם מצוות שצריך שיהיו ממנונו הפרטי של מקיים המצוה, כן יחמירו גם בנ"ד, אלא יתכן בהחלט שעד כאן לא קאמר הרשב"א אלא בנדון ההוא שבעל הטבעת אמר ש"משאל" לו את הטבעת, בהא קאמר הרשב"א דלא מהני, וכמו שנימק: "דלעולם אין מכר ומתנה בלשון שאלה". אבל בנ"ד מאן לימא לן דיסבור הרשב"א דה"ה נמי שלא יועיל שיפריש תרו"מ ויאמר שיחול הכל ככתוב בנוסח, מאחר שאין שום סתירה בין דבריו למה שהוא צריך לעשות, דאמנם אינו מתכוין כעת לכלום ואינו מבין כהוגן את משמעות דבריו, מ"מ הרי הוא מוסר שהכל יהיה כרצון חכמים, והוא מפריש בפועל יותר מא' ממאה, אלא שאינו זוכר כעת פרטי ההפרשה ואינו בקי בהם, כל כה"ג כשאומר בפה מלא ובלב שלם "שיחול הכל ככתוב בנוסח" נלפ"ק ד' שרב המרחק כמטחי קשת מנדון הרשב"א, ומסתברא שבכגון דא גם הרשב"א וסיעתו יודו להקל והבין.

אחר כתבי זאת מצאתי מרגלית יקרה ראה ברורה למה שכתבנו בדעת הרשב"א ממה שכתב הרשב"א גופיה במקום אחר. דהנה ידוע מה שאמרו בגמ' סוכה (מא:) לענין מצות ד' מינים שכדי לצאת יד"ח מצוה זו צריך שיהיו הד' מינים ממנונו הפרטי של המקיים את המצוה, ואם אינם שלו לא יצא. ע"ש. ובמס' ב"ב (קלז:): איתא דאחים שקנו אתרוג מתפיסת הבית (ירושא קודם חלוקה) ונטלו אחד מהם לצאת בו יד"ח המצוה, אם האחים מקפידים הם זע"ז לא יצא הנוטלו יד"ח א"כ כל האחים יקנו לו את חלקם באתרוג, כדי שיהא כולו של הנוטלו, וכדבעינן לכם משלכם. ע"ש. ועפ"ז כ' הרי"ף (סוכה כ. ברי"ף) ששותפים שקנו לולב אין אחד מהם יכול לצאת יד"ח עד ששאר השותפין יקנו לו את חלקם בלולב. ע"ש. וכ"פ הרמב"ם (פ"ח מלולב הי"א). ומסתימת הרי"ף מוכח שסובר שהדין כן בין אם קנו את האתרוג או הלולב לסחורה וכדו' ובין אם קנוהו כדי לקיים בו את המצוה. בכל אופן אין אחד מהשותפין יכול לצאת בו יד"ח עד שכ"א יקנה לו את חלקו בו וכמו שביאר בכוונתם אאמו"ר הגה"ח שליט"א בשו"ת שערי ציון כת"י (חאה"ע סי' יב לערך). וכדמוכח כן גם בראשונים. אבל הרשב"א בב"ב שם (קלז: ד"ה אם) כ' דהיא דב"ב מיירי שקנו את האתרוג להריח בו או לאכלו, לכן כדי לצאת יד"ח המצוה צריך שכ"א יקנה את חלקו באתרוג למי שנוטלו לצאת בו, אבל אם קנוהו יחד לשם מצוה, כל אחד מהשותפים יכול לצאת בו ושפיר קרינא ביה ולקחתם לכם, דבכל כי הא אמרינן דיש ברייה. שהרי בשעה שנשתתפו וקנוהו לשם מצוה יודעים היו שא"א לחלק את האתרוג, הילכך אנן סהדי דעל דעת כן לקחוהו, שבשעה שא' מהם יטלנו לקיים בו המצוה יהא כולו שלו כנדרש בהלכה. עכת"ד.

כא. והנה עיינו הרואות שרבינו הרשב"א לא כתב שצריך לבדוק את השותפים אם בשעת הקניה באמת הם ידעו את כל הסברות הנ"ל והתכוונו אליהן, אלא מבואר דס"ל שא"צ שכ"א מהשותפים יתכווין להדיא לכל הנ"ל, אלא מאחר שקנו את האתרוג לשם מצוה אמדינן דעתייהו דכולהו שותפי שברצונם היה שיהיה הקנין באופן שיועיל להם לצאת יד"ח המצוה. וזאת למרות שלא נתכוונו כלל לקנין הנדרש ע"פ ההלכה. וכן מוכח בדעת הרשב"א מהמגיד משנה (פ"ח מלולב הי"א) שהביא תורף דברי הרשב"א הנ"ל, וכתב, ואפשר דעל דעת זה סמכו בהרבה מקומות שלוקחין לולב אחד, וכל הקהל יוצאין בו בין בראשון בין

בשני. עכ"ל. ואת"ל שהרשב"א התיר באתרוג של שותפין רק באופן שהשותפים ידעו את ההלכות וההקפדות הנדרשות לקיום לכם משלכם, א"כ איך למד מזה המ"מ לסתם קהל שחזקה שרובם עמי הארץ. אע"כ שהרשב"א התיר בכל אופן ובכל אדם כל שקנו את האתרוג לשם מצוה, וטעמו כמשנ"ת דכיון שרצון הקהל שקנו את האתרוג לשם המצוה הוא לצאת בקיום המצוה המה וזולתם, ממילא אמדינן דעתייהו שברצונם שיחול הקנין על הצד המועיל ע"פ ההלכה, וזאת למרות שהם לא נתכוונו כלל לפרטי ההקנאה הנדרשים. וזו ראייה ברורה לענ"ד למאי דכתיבנא בעניותין דעד כאן לא קפליג הרשב"א על היתר הרא"ש אלא לענין טבעת וכדומה שאולים, דבזה כיון שבעל החפץ אמר שהוא משאלו, כתב הרשב"א דלא קרינא ביה לכם משלכם אף אם השאלו במיוחד עבור המצוה, וטעמו ונימוקו משום: "שאיין מכר ומתנה בלשון שאלה", דכיון שעל החפץ אמר שהוא "משאל" בזה כ' הרשב"א שא"א לשנות מדבריו ולעשות זאת למכר או מתנה או מתנה ע"מ להחזיר, אבל כל שאין סתירה בין דבריו של בעל החפץ ומחשבתו לבין מה שאנו עושים בחפץ, מסכים הרשב"א שכל שרצונו הוא שיחול הקנין כרצון התורה אזי אף שאינו מבין ויודע כלום על אופן החלות, מהני ומהני. ועל דרך חילוק זה נלפק"ד דאפשר גם ליישב הסתירה שהקשה מהר"י אלפנדארי זלה"ה בשו"ת מוצל מאש (סי' ט) בין מש"כ בשו"ת הרשב"א ח"א (סי' תתקפ"ה) וח"ז (סי' עז) לבין מש"כ בח"א (סי' תרפט). ע"ש. ועמש"כ בזה בתשובה בענין הפרשת תרומ"מ שבחניות (ענף ו). ואכמ"ל.

כב. וכן מצאנו לרבינו הריטב"א אשר לעיל (אות יז) הבאנו שהוא ז"ל מכת הסוברים שאין הקדושין תופסים במקדש בטבעת שאולה, וכמבואר בחידושי לקדושין (יג). ושכ"כ בדעתו בשו"ת הגאון הסבא קדישא ח"ב (סי' יג). ואף על פי כן מצאנו לו ז"ל שגם הוא מסכים להיתר הנז' דקניית אתרוג מכספי הקהל כשקנוהו לשם המצוה. וכדכתב בשמו בנמוקי יוסף לב"ב שם (סג ברי"ף) וזל"ק: ומפי מורי הריטב"א ז"ל שמעתי שאין זו ראייה וכו', אבל כשלקחוהו כדי לצאת בו הוא ודאי על דעת כן שנתתו בו, שיכול כל אחד לצאת בו, וכשהוא נוטל שלו הוא נוטל וכו'. וזה טעם נכון וברור. ומכאן לאתרוג שקנין הגבאים משל ציבור לכל הקהל, שיוצא בו כל אחד ואחד יפה בלא שום הקנאה. ע"כ. וגם זה עד ממהר לענ"ד לחילוק הנז' אשר ממנו תוצאות שלא נחלקו הרשב"א והריטב"א וסיעתם אלא על ענין טבעת וטלית שאולה וכו', אבל בעלמא אינהו נמי מודו דמצי לשעבודי נפשיה לרצון ודברי התוה"ק וחכמינו ז"ל אף שאינו יודע כלל פרטי הענין. ולכן התירו לצאת יד"ח מצות ד' מינים כשקנו אותם מכספי הקהל. וכבר פסק כן הרשב"ם בפ"י לב"ב שם (קלז:). ע"ש. והובא להלכה ברא"ש פרק לולב הגזול (פ"ג דסוכה סי' לא) ושכן המנהג באשכנז וצרפת. וכ"ה בטוא"ח (סס"י תרנח). וע"ע בספר מושב זקנים עה"ת (ויקרא כג, מ). וכ"פ מרן בש"ע שם.

כג. נהדר אנפין לנ"ד דהפרשת תרומ"מ ע"י הנוסח המקוצר אשר יסד הגאון החזון איש זיע"א, דמכל הנ"ל עולה שמלבד הראיות שהביא החזון"א דמהניא ההפרשה בכה"ג, גם בעניינו הוספנו להביא לזה ראיות מדברי רבותינו הראשונים זיע"א. תחילה הבאנו סיוע מדברי הרא"ש בדין טבעת שאולה בקידושין אשר הסכימו לפסקו הטור והריב"ש והתשב"ץ והרדב"ז והשלטי גבורים ומהר"ש צורר ומרן הש"ע. ואח"כ הוספנו תלי"ת שאף החולקים על הדין הנ"ל דטבעת שאולה הלא הם הרשב"א והריטב"א וסיעתם מ"מ מצאנו להם ג"כ במקום אחר בענין קניית ד' המינים מכספי הקהל, שהקילו בענין ההוא באופן שאפשר ללמוד מדבריהם שגם הם יודו להקל בנידון דידן. וכל זה מלבד כ' הראיות שהביא לזה החזון"א. הא', מדחזינן דעבדו רבנן תנאי ב"ד בכל הפרשות תרומ"מ, והיא מועילה למרות שרוב ככל העולם לא יודעים כלל ועיקר מהתנאי ב"ד הנז' ומעצם קיומו. ועל כרחיך דהטעם שזה מועיל משום שכל המפריש אדעתא דרבנן מפריש, וא"כ ה"נ לענין הנוסח המקוצר, דכיון שמפריש ואומר שיחולו כל ההפרשות ככתוב בנוסח ההפרשה, אשר הוא בנוי על דברי חכמים, מהני כהלכה. והב', מדין תנאי בני גד ובני ראובן, שאע"פ שכל המתנה תנאי צריך להקפיד לעשות את התנאי ע"פ כל משפטי התנאים כנלמד מפרשת בני גד ובני ראובן, וכל שינוי מבטל את התנאי, אעפ"כ מהני אם התנה בסתם אלא שאמר שהוא מתנה כתנאי בני גד ובני ראובן והארכנו להוכיח בס"ד צדקת ראייה זו, ודחינו מה שלכאורה היה נראה לדחותה. וכמו"כ כתבנו

ליישוב מה שכתב לגמגם בה הגאון מוהרצ"פ פראנק זלה"ה.

הרב דוד אביטאן שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

גבולות ירושלים - מיקומו של בית פאגי

בית פאגי נזכר במשנה במנחות פ"א מ"ב. ויש דיון במיקומו. ולענ"ד יש כמה וכמה ראיות שבית פאגי היה מחוץ לירושלים.

א. בתוספתא מעילה פ"א ה"ה מבואר שבית פאגי הוא שם כפר. ובודאי היה חוץ לירושלים דאל"כ אין מקום לקרותו כפר.

ב. בתוספתא מסכת פסחים פרק ח הלכה ח: "אלו דברים ששוה בהם פסח ראשון לשני וכו' הראשון טעון לינה והשני טעון לינה, ר"י אומר אין השני טעון לינה אלא כיצד הוא עושה נכנס ושוחט את פסחו בעזרה ויוצא ומספיד את אביו בבית פגי". מבואר שבבית פגי היה יכול להניח את אביו שנפטר, ובודאי היה מקום זה חוץ לירושלים, דכל חידוש התוספתא שם הוא שפסח שני אינו טעון לינה בירושלים, ע"ש.

ג. בספרי במדבר פיסקא קנ"א: "ביום השמיני עצרת תהיה לכם", עצרו הכתוב מלצאת, הרי שהביא קדשיו מבית פגי לירושלם שומע אני יאכלם בירושלם וילך וילך בבית פאגי, ת"ל ביום השמיני עצרת תהיה לכם, עצרו הכתוב מלצאת". וכן הוא במדרש תנאים לדברים טז, ח אלא שבמקום "בית פאגי" קורא למקום "בית פגא". מבואר להדיא שבית פאגי היה חוץ לירושלים, דלכן בעצרת אסור לצאת אליו.

ד. בספרי זוטא פיסקא ו: "ואת האיל יעשה זבח שלמים לה", שיקדים הקדשו לזבחו, זביחת תודה מעכבת את לחמה זביחת שני כבשי עצרת מעכבת את לחמן, אימתי, בזמן שהזבח בירושלם והלחם בירושלם ולא בזמן שהזבח בירושלם והלחם בבית פגי". גם כאן מפורש שבית פאגי הוא חוץ לירושלים.

ה. במשנה במנחות עח, ב: "השוחט את התודה לפני ולחמה חוץ לחומה לא קדש הלחם". ובגמ'. "מאי חוץ לחומה? רבי יוחנן אמר חוץ לחומת בית פאגי, וריש לקיש אמר חוץ לחומת העזרה. ריש לקיש אמר חוץ לחומת העזרה, בעינן על בסמוך, ורבי יוחנן אמר חוץ לחומת בית פאגי, אבל חוץ לעזרה קדוש, ולא בעינן על בסמוך. ובירושלמי יומא פ"ו ה"ו מייתי להך פלוגתא דר' יוחנן ור"ל, ואומר שלר' יוחנן חוץ לחומה היינו חוץ לחומת ירושלים. וממה שאומר שחוץ לחומת בית פאגי הוא חוץ לחומת ירושלים, משמע לכאורה שבית פאגי עצמו הוא בתוך ירושלים, אלא שא"כ תמוהה מאוד מה לו לר' יוחנן להזכיר את בית פאגי שהוא מקום מסויים, היה לו להזכיר את חומת ירושלים ותו לא. וגם לפי"ז הדברים סותרים את כל הנ"ל שמבואר להדיא שבית פאגי הוא חוץ לירושלים. ולכן נראה לענ"ד שחומת בית פאגי היה לה ג' צדדים והצד הרביעי שלה הוא חומת ירושלים, שכאשר בנו את הכפר הנקרא בית פאגי כך בנו אותו, וכמו שנכתוב להלן ונוכיח כל זה מדברי הר"ן ועוד. ונמצא שבית פאגי עצמו היה חוץ לירושלים, רק חומתו הרביעית הייתה חומת ירושלים, ואשמעינן ר' יוחנן שבית פאגי עצמו אע"פ שסמוך הוא ומסופח לירושלים אינו מכלל ירושלים.

גם מצינו לרבנו חננאל בפסחים צא, א שכתב להדיא שבית פאגי הוא מקום חוץ לירושלים, וכ"כ רבנו גרשום במנחות עח, ב. וכ"כ הערוך בערך פאגי. אלא שבערך בית פאגי כתב שחומת בית פאגי היא חומת ירושלים. וכדי שלא יהיו דבריו סותרים צ"ל דהחומה הרביעית של בית פגי היא חומת ירושלים, ובית פגי

עצמו היה חוץ לירושלים כנ"ל. וכ"כ בספר חי' הר"ן לסנהדרין י"ד ע"ב, ומפאת חשיבות דבריו נעתיק לשונו: "בית פגי הוא מקום שהוסיפו על ירושלים מפני שהיתה נוחה לכבוש משם, ענין בית פגי של בהמה שהיא נכבשת בו, ואין מקום זה קדוש בקדושת ירושלים". והגם שאינני יודע שום מקור לדברי הר"ן הללו למה קשר את בית פגי עם הסוגיא בשבועות טז, ב' שאומרת שהיו ב' בצעים שהוסיפו על ירושלים כדי לחזק את החומה במקום התורפה, וא' מהם נתקדש וא' לא נתקדש. עכ"פ נאמנים עלינו דבריו דודאי לא בדאם מליבו ח"ו. והדבר מסתבר מאוד שהרי כבר כתבנו דמוכח שהחומה הרביעית של בית פגי היא חומת ירושלים, ואין לדבר הסבר מה ראו על כך, אלא אם כן נאמר שעשו כן לשמירה. וצ"ל שעיקר מקום זה נבנה סמוך לירושלים לשמירה, אלא שנקרא כפר בפני עצמו לפי שהמקום לא נתקדש ולא נכלל בכלל ירושלים.

גם רש"י הנדפס מכ"י בדפו' וילנא במנחות עח, ב כתב שבית פגי הוא חוץ לירושלים. ואע"פ שברש"י הישן שם לא כתב כן, הנה כבר נודע שאין זה פרוש רש"י אלא מפרש אחר הוא, והרי הירושלמי אומר בפירוש על הך פלוגתא דר' יוחנן ור"ל שם דלר' יוחנן חוץ לחומה הוא חומת ירושלים. וכ"כ רש"י עצמו בפסחים סג, ב: "בית פאגי היינו מקום חיצון שבירושלים, התם הוא דחוץ לחומת בית פאגי חוץ לירושלים הוא, ואינו מקום אכילת קדשים קלים". ורבים הקשו על רש"י שסותר עצמו ממ"ש בכמה מקומות למ"ש במנחות שם. וכבר הכפתור ופרח סו"פ ו' הקשה כן. ולהאמור לק"מ, כי הפירוש במנחות באמת אינו לרש"י. ואולם רש"י בסנהדרין יד, ב כתב שבית פאגי עצמו "מקום לפנים מן חומת העיר הוא ונידון כירושלים לכל דבר". ובזה ודאי דברי רש"י סתראי נינהו.

ואולם התוספות בסנהדרין יד, ב ד"ה מלמד הוכיחו שבית פאגי היה בתוך ירושלים ממ"ש בב"מ דקדשים קלים בעי חומה וכגון שדשו לפנים מחומת בית פאגי. וכן במנחות עח, ב. ולענ"ד ראה זו יש לדחות כנ"ל, דחומת בית פאגי היינו חומה הרביעית כנ"ל. ואיכרא דגם הרמב"ם בפירוש המשנה במנחות פ"ז משנה ג' כתב שבית פגי הוא מקום מחוץ לחומת הר הבית וסמוך לו, ונקרא בית פגי מלשון פת בג המלך, כי הוא מקום שהיו אופים בו חלות תודה ורקיקי נזיר. ומבואר בדבריו דבית פגי הוא מקום בתוך ירושלים חוץ להר הבית. אלא שמדבריו בפרק י"א מ"א משמע שבית פגי הוא בתוך הר הבית. וכבר הקשה עליו כן בכפתור ופרח סופ"ו. אלא שיש לומר דלאו דווקא הוא. אמנם קשה מאוד אמאי כתב על הך דמנחות שבית פאגי הוא בהר הבית, הרי במקום זה עצמו הירושלמי אומר שהוא חוץ לירושלים. וכבר הקשה כן בספר סדרי טהרות כלים דף מ"ד ע"ב והניחו בצ"ע.

והגם שלענ"ד כיון שיש כל כך הרבה ראיות ברורות מאוד שלא ניתנות לערעור שבית פאגי הוא מקום מחוץ לירושלים כנ"ל, והראיות שהביאו התוס' לכך שבית פאגי היה תוך ירושלים אינם מספיקות כלל. עכ"פ כדי ליישב קצת דעת קדושים התוס' והרמב"ם ורש"י, סבור הייתי לומר דתרי בית פאגי הם, האחד היה תוך ירושלים, והוא מקום אפית מנחות כד' הרמב"ם. והשני היה חוץ לירושלים כנ"ל. ושוב ראיתי שדבר זה כבר נפתח בגדולים דבספר דרך הקודש דף ד' ע"ב הביא ראה שבית פגי הוא בכלל ירושלים ממ"ש התוס' בב"מ, והקשה דבפסחים צ"א משמע שהוא חוץ לירושלים. [ועוד דקדק כמה דקדוקים שבחלקם יש לעמוד עליהם אלא שכעת רצוני לברר מקום בית פאגי בלבד]. וכתב בשם מהרימ"ט שהיו שתי מקומות שנקראים בית פגי ושניהם תוספת על החומה, א' תוספת לחיזוק ירושלים, וא' תוספת לחיזוק העזרה, כדאיתא בפסחים [פוא] יאבל חיל וחומה שורה ובר שורה. ולפי"ז כתב הרב דרך הקדש דהיינו הך דאיתא בשבועות ב' בצעים היו בירושלים וכו', וזו שהיא לחיזוק ירושלים לא נתקדשה. ובספר מדרש אליעזר פרוש הספרי למהר"א נחום (במדבר פסקא קנ"א) האריך להקשות על דברים אלו וכתב שמ"ש מהרימ"ט שא' היה תוספת לעזרה, טעות סופר הוא, וצ"ל תוספת להר הבית. ובספרי דבי רב למהרד"פ שם יישב קצת דברי מהרי"ט, ע"ש. וללא ספק אילו ראו הרבנים הנ"ל דברי הר"ן בסנהדרין הנ"ל היו ששים לקראתו [וכמדומני שמהרי"ט ראה גם ראה דברי הר"ן כי מזכיר לפעמים חי' הר"ן לסנהדרין] שהרי דברי

מהרי"ט הן הן דברי הר"ן. גם בספר מרגליות הים בסנהדרין שם כתב בשם ספר בני אשר כדברי מהרי"ט, וכן כתב בשמו בספר עיר הקדש והמקדש ח"ג פרק א, והאריך בהשערות היכן מקום הבצעים הללו אם במזרח העיר או בצפונה, ע"ש. ובדרך הקדש שם כתב שהוא במזרח, כדברי הבני אשר, ע"ש. ולפלא שכולם לא זכרו דברי הר"ן ומהרי"ט. וכולם לא זכרו ממ"ש התוספתא שהבאתי לעיל שבית פאגי היה כפר ולא חומת מגן. והרי בפסחים צ"א אומר שהיה שם בית סוהר, ובספרי אומר שהיה אכסניה, ובתוספתא אומר שהיה מקום הספד, ובסנהדרין אומר שהסנהדרין הלכו לשם כדי להוסיף על העיר, ובמנחות אומר שאפו שם לחם. ומכל זה דחיק ואתי מרחיק לומר שכל בית פגי אינו אלא איזה חומה שהוסיפו לשמירה, ובין בחומות הוא מקום שנקרא בית פגי, [ויותר רחוק מ"ש במדרש אליעזר שאינו אלא ב' חומות שהוסיפו סמוך לחומה הקיימת א' מבפנים וא' מבחוץ. ולפלא איך כתב כן הרי דבריו על הספרי ייסבו לכתם ובספרי מבואר שהוא מקום אכסניה, ואיך עשאה הוא חומה גרידה. וכבר בספרי דבי רב כתב שהשערה רחוקה היא].

ולכן לענ"ד אין ספק כי בית פאגי היה כפר גדול סמוך לירושלים, כמו שמפורש בתוספתא, אלא שכל כפר זה נבנה סמוך לירושלים באופן שחומתו הרביעית היא חומת ירושלים, והטעם שנעשה כן הוא לשמירה. ויתכן שהיה עוד איזה מקום בתוך ירושלים שנקרא בית פאגי שבו אפו מנחות, ונקרא בית פאגי מלשון פת בג. ובית פאגי שמחוץ לירושלים נקרא כן על שהוא סמוך ומגן לירושלים, כמו חמור שהאפסר טפל אליו ומנהיגו, ונקרא האפסר בית פאגי. ב"מ ט, א. וראה ברש"י שם צ, א.

מדור תגובות

הרב יואל פרידמן שליט"א
מכון התורה והארץ - כפר דרום

עציצים שאינם מיטלטלים
תגובה על דברי מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א מגליון מס' 25

בס"ד יום ראשון יב אב תשנ"ט

לכבוד
הרה"ג **שלמה עמאר** שליט"א
אב"ד דפתח תקוה

שלום וברכה !

קראתי את מאמרו בענין עציצים שאינם מיטלטלים, האם דינם כמחומר, ומסקנתו שנחשבים מחוברים בניגוד לדברי האגלי טל (קוצר סימן ה) והיה רואה יסודותיו על דברי השו"ע (סי' רצד סעי' כו) שאמנם פסק כהרא"ש (כלל ב אות ד), אך בעוד שהרא"ש פסק שגג נחשב מחובר הן לענין ערלה והן לענין מעשר ושביעית, מרן בשו"ע פסק כוותיה רק לענין ערלה. וזאת מפני שנראית שדעתו של הרמב"ם להחשיב את הגג כמנותק לענין מעשר ושביעית ולפי"ז פשיטא שעציץ שאינו מיטלטל נחשב מנותק לענין שביעית ומעשר.

יסוד החילוק שבין ערלה לבין מעשר ושביעית הוא עפ"י הירושלמי שבית אינו פטור לענין ערלה, אך פטור לענין מעשר ושביעית, ע"כ תורף דבריו בקציר האומר.

והנה הרא"ש מביא את ראייתו מהמשנה (מעשרות פ"ה מ"ב): "בצלים שהשרישו בעליה - טהרו מלטמא, נפלה עליהם מפולת והם מגולים, הרי אלו כנטועים בשדה". ומוכיח הרא"ש מהסיפא שבלא נתכוון להשריש נאמר "הרי אלו כנטועים בשדה" - ק"ו אם מתכוון בהשרשתו כנידון הכרם שבגג שחייב בערלה. הגר"א (סי' רצד ס"ק סג) מקשה עליו שמבואר בירושלמי ובתוספתא (מעשרות פ"ג ה"ט) שרק לענין טומאה אמרי' שנחשב מחובר כי ריבתה התורה טהרה אצל זרעים, ומשמע שלענין ערלה שביעית ושבת נחשב מנותק. לכן לדעתו רק הרישא של המשנה היא בעלייה ונחשב כמחומר מפני שריבתה תורה טהרה אצל זרעים, ואילו הסיפא איירי בשדה, וקמ"ל שאף שלא התכוון בהשרשתו - הרי אלו כנטועים בשדה.

והנה נחלקו האחרונים במה חולק הגר"א על הרא"ש: החזו"א (שביעית סי' כ ס"ק ו) מסביר שכל המחלוקת בין הרא"ש לבין הגר"א היא רק באינו רוצה בהשרשתו לענין מעשר ושביעית: דהיינו שלענין טומאה לכו"ע גם בכה"ג נחשב מחומר, אך במעשר ושביעית לדעת הרא"ש נחשב מחומר וחייב ולדעת הגר"א כיון שאינו רוצה בהשרשתו - פטור, אך כאשר נוטע בכוונה גם לדעת הגר"א דין עלייה כדין שדה וחייב בכל.

וז"ל החזו"א: "אבל בזרע ונטע בכוונה מודה הגר"א להרא"ש וכמ"ש הגר"א לענין ערלה דדינו של הרא"ש אמת: (א) וכדתניא בהדיא בתוספתא, וכמ"ש שם ס"ק נח, (ב) וכמבואר בירו' פ"ה דמעשרות דכל החסרון של השריש בעלייה הוא משום שאין רוצה בהשרשתן".

אך הרידב"ז (תוס' רי"ד) מוכיח שלדעת הגר"א הפטור של עליה אינו מחמת "אינו רוצה בהשרשתן" ולכן כתב הגר"א: "ונראה לי דט"ס בתוספתא מ"ש שם ואם תלש פטור דלענין שבת ודאי חייב וכדינם לטומאה" - כלומר שאילו אכן היה מדובר באינו רוצה בהשרשתן יתכן לפטור גם לענין שבת. לכן מחדש הרידב"ז שהפטור בעלייה הוא מטעם שאינו שדה, וכפי שכתב כת"ר, ופטור זה אינו שייך לשבת.

[כהערת אגב, יש לציין שישנם הבדלים בין הגירסאות השונות של ביאור הגר"א: בביאור הגר"א הנדפס משפט זה מושמט, לעומת זאת בביאור הגר"א שבהוצאה הראשונה של ר' ישראל משקלוב המשפט הזה כתוב שם, ולכן נראה שזוהי תוספת של ר' ישראל משקלוב או של אחד התלמידים]

הגרצ"פ פרנק (הר צבי זרעים ח"ב סי' לו) חולק על החזו"א וסובר שהגר"א חולק לגמרי על הרא"ש ולדעתו עליית גג אינה כמחובר לקרקע וממילא פטור ממעשרות וערלה, ובאמת תמה הגרצ"פ על החזו"א, איך יתכן לומר שהגר"א לא נחלק על הרא"ש בדין ערלה, הלא כל השגתו אינה אלא בסי' רצד? ! אלא שהחזו"א מביא ראיה לדבריו מבהגר"א (שם ס"ק נח) שם מביא הגר"א את התוספתא ריש ערלה: "הנוטע בספינה ובעציץ ובראש הגג - חייב בערלה", ומכאן שמודה שחייב כאשר נוטע בראש הגג.

אך יעויין בביאור הגר"א הנדפס שהגר"א מביא גם את גי' האור זרוע שגורס "פטור" במקום "חייב". בנוסף, יש לשאול שאם ישנה תוספתא מפורשת המחייבת כרם בראש הגג מדוע לא הביא הרא"ש ראיה מתוספתא זו? אך באמת בביאור הגר"א (הוצ' ר' ישראל משקלוב) לא כתוב מה שמובא אצלנו בסוגריים "אבל באו"ז ה' ערלה סי' שיג גורס פטור עי"ש" וברור שסוגריים אלו אינם דברי הגר"א אלא רק אחד המדפיסים או המסדרים. לפי"ז מה שכתב הגרצ"פ (הר צבי שם) שלרא"ש היתה כנראה גירסתו של האו"ז שגורס בתוספתא "פטור" ולכן דחה את התוספתא מהלכה כי היה נראה לו להוכיח מהך משנה דמעשרות שחייב, זה יתכן לומר אליבא דהרא"ש, אך הגר"א בודאי הביא הך תוספתא שהנוטע בראש הגג - חייב בערלה, לכן נראה שהוכחת החזו"א היא חזקה שאכן דעת הגר"א, לכה"פ בהקשר לדיני ערלה, שהנוטע בראש הגג - חייב, (וע"ע מש"כ הגר"ש ישראל זצ"ל התורה והארץ עמ' 142 אות ד בהקשר לגי' האור זרוע והרא"ש).

היוצא מהנ"ל שלדעת הרא"ש הנוטע בכרם חייב בערלה ובשביעית ולדעת הגר"א נחלקו האחרונים: יש הסוברים שחולק לגמרי על תשובת הרא"ש (הגרצ"פ), יש הסוברים שהגר"א חולק על הרא"ש רק בהקשר למעשרות אך לענין ערלה מודה לדבריו (רידב"ז), ויש הסוברים שהגר"א אינו חולק על הרא"ש לגבי היסוד שעלייה וגג נחשבים מחוברים לקרקע לכל הדינים, אלא רק דוחה את ראיותיו.

והנה כאמור, כת"ר ביאר בדעת הרמב"ם והשו"ע כפי שמבאר הרידב"ז לדעת ביאור הגר"א, שאפי' לדעת מרן בשו"ע גג נחשב מחובר רק לענין ערלה, אך לענין שביעית ומעשרות נחשב מנותק. אך לענ"ד זה אינו מסתבר מכמה סיבות:

א. ראשית, השו"ע הביא את דין הרא"ש לענין ערלה, כי עיקרה של השאלה היא לענין ערלה כפי שרואים בנוסח השאלה המובא ברא"ש, ובמיוחד כפי שרואים בנוסח השאלה של השואל בעצמו (מנחת קנאות סי' נא לר' אבא מארי מלוניל). אשר ע"כ, לענ"ד אין להוכיח כלום מכך שהשו"ע לא הביא את דין הרא"ש

לגבי תרו"מ.

ב. הב"י (סי' רצד) לאחר שמביא את דעת הרמב"ם, שמקורו בירושלמי, המבחין בין ערלה שחייב לבין מעשר שפטור, מביא את דין הגג, וז"ל: "כן כתב הרא"ש... וכתב דאע"ג... אלמא בגג דבית מביא ואינו קורא, היינו דווקא לענין ביכורים דבעי' משבח ארצך... אבל לכל מילי חשיב מחובר גמור".

ואילו הב"י היה סובר שהרמב"ם נחלק על הרא"ש בדין גג לענין שביעית ומעשרות לא היה נמנע מלהביא את דברי הרמב"ם החולקים וסותם דבריו שלכל מילי נחשב מחובר.

ג. לדעת הרמב"ם (מעשר פ"א ה"י) בית חייב מדרבנן, ולכן גג ועלייה נחשבים מחובר עכ"פ מדרבנן, יתר ע"כ הרמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"י - הי"א) התייחס לדין מעשר בבית ולאחר מכן לדין עלייה, וז"ל: "(י) אילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה, ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם שהרי תאנה העומדת בחצר חייב לעשר פירותיה אם אספן כאחת.

(יא) בצלים שהשרישו זה בצד זה אפילו השרישו בקרקע עליה פטורין מן המעשרות, נפלה עליהן מפולת והרי הן מגולין הרי אלו כנטועין בשדה וחייבין במעשרות".

והנה כת"ר רצה לבאר כתוס' רי"ד שהפטור בעלייה הוא מטעם שהי' כדין בית שכן הרמב"ם כתב דין עלייה לאחר דין בית, ולענ"ד מוכח להיפך, שכן הרמב"ם כתב לגבי בית "וייראה לי שחייב במעשר מדבריהם", ובהל' יא כתב לגבי עלייה וסתמא פטור, משמע שיש להם דין שדה ואילו דין עלייה כדין בית היה הרמב"ם מצרף דין עלייה בהל' י ולאחר מכן כותב "וייראה לי וכו'". בנוסף, לשון הרמב"ם לגבי עלייה היא: "בצלים שהשרישו זה בצד זה אפי' השרישו בקרקע עליה - פטורין מן המעשרות..." ומשמע מהלשון "אפי' השרישו" שאין כוונת הרמב"ם בסעי' זה לחדש דין עלייה אלא דין של אינו רוצה בהשרשתן. ובאמת באור שמח (הל' מעשר שם) מבאר את ההבדל בין הרישא לסיפא שבדברי הרמב"ם, שברישא פטור כדין בית, ואמנם בבית חייב במעשר מדרבנן, אך מ"מ כיון שאיירי שאינו רוצה בהשרשתן אינו חייב במעשר על הגידולים המתוספים. לעומת זאת, בסיפא שהן מגולים ורוצה בהשרשתן איון חייב במעשר עכ"פ מדרבנן.

היוצא מהנ"ל שגם לדעת הרמב"ם נחשב הגג מחובר עכ"פ מדרבנן, ופטור מן המעשר רק אם אינו רוצה בהשרשתן. וכיון שאתינא להכי יתכן שגם בשדה פטור מן המעשר על תוספת הגידול אם אינו רוצה בהשרשתן, אלא שהרמב"ם והתוספתא דיברו בהווה שבדרך כלל בעלייה או בגג מאחסנים בצלים, ושם הם משתרשים בלא כוונת הבעלים.

ובכלל יש לתמוה על היסוד שהגג או העלייה ייחשבו כדין בית, שכן דין בית מבואר בירושלמי שהוא מחמת הסיכוך, וז"ל הגמ' (מעשרות פ"ה ה"ב): "זרע בבית והעביר הסכך וסיכך ע"ג על דעתיה דר"ע התוספת פטור ועל דעתין דרבנן התוספת חייב". לדעת ר"ע פטור אף כשהוריד את הסיכוך מהבית כיון שתחילת הגידול היה בפטור, ולרבנן חייב על התוספת - מוכח שהסכך גורם לפטור הבית, וכן מוכח שבגג חייב במעשר, כי מאי שנא בין גג לבית שהוריד את הסיכוך? (וכן הקשה הגרצ"פ הר צבי זרעים ח"ב סי' לו). ואמנם בחצר, אף שאין לו גג כתב הרמב"ם שחייב במעשר מדרבנן כדין בית, אך עי' בכס"מ שמסביר שזהו דווקא כאשר החצר אינה נזרעת רובה או כאשר היא נטועה באילנות, וביאר רש"ם (ירושלמי מעשרות פ"ג ה"י) בטעם הדבר שהוא מפני שהחצר בטלה אגב הבית. לכן אם נטע לנויה של הבית אין הנטיעות מפקיעות דין בית מהחצר. אך מי שיטע כרם על הגג, וודאי לא ייחשב גג זה כדין בית אלא כדין שדה, אא"כ יטע רק כמה עצים לנוי ואז לא גריעא מדין חצר שלענין מעשר חייב מדרבנן ולענין ערלה - חייב.

המעייין בתשובת הרא"ש (שם) יראה שכל ההוכחות שהוא מביא לדבריו הן להוכיח שיש לגג דין שדה ודרך לזרוע שם:

1. ראייתו מהגמ' ב"מ (ק"ז ע"ב) בהקשר לגינה הנמצאת מעל בית הבד, ונפחת הגג וקובעת המשנה שעל בעל בית הבד לבנות את הגג כדי שיוכל בעל הגינה לזרוע בגינתו, וכל זמן שלא בנה יכול בעל הגינה לזרוע בגינה שנמצאת עתה בקומה ראשונה. מוכח א"כ מדברי המשנה שנהגו לזרוע על הגג. יתר ע"כ, יתכן שראיית הרא"ש היא אף מהדין במשנה, שאילו באמת לא נהגו לזרוע על הגג, ועשיית גינה שם היא דבר משונה, אין בעל הגינה יכול לבוא בתביעות מבעל בית הבד.

2. ראייתו השניה של הרא"ש מהסיפא שבמשנה במעשרות (שם): "נפלה עליהן מפולת והרי הן מגולין הרי אלו כנטועין בשדה וחייבין במעשרות", ומכאן שיש לעלייה דין שדה. והקשה הגר"א על ראייה זו מהתוספתא ומהירושלמי, שם מוכח שזהו דין מיוחד לטהרה, כיון שריבתה התורה טהרה אצל זרעים. ויש ליישב שאח"כ בנפלה מפולת, נחשבים הבצלים כנטועים בשדה רק לענין טהרות, אך לדעת הרא"ש הריבוי בטהרות אינו לענין הגדרת שדה אלא לענין הכוונה בזריעה. ואף בנפלה מפולת שלא התכוון כלל לזרוע את הבצלים, נחשבים הם כנטועים בשדה לענין טהרות. אך בוודאי לשאר דינים, אם מתכוון לזרוע פשיטא שנחשב כזרוע בשדה (כך פירש החזו"א את שיטת הגר"א). וכן מוכח בירושלמי (מעשרות פ"ח ה"ב): "רבי יוחנן בשם רבי ינאי ערימה של בצלים שהשרישה שתולש מהן בשבת פטור ואינו רוצה בהשרשתן אמר ליה רבי שמעון בן לקיש מאי איכפלה שבת גבי מעשרות...". משמע שכל הדיון בגמ' הוא מה הדין כאשר אינו רוצה בהשרשת הבצלים, ובמיוחד לגי' הגר"א הגורס: "מאי איכפלה שבת גבי טהרות", יוצא שמסקנת הגמ' היא שרק בטהרות נחשבים הבצלים מחוברים אף שאינו רוצה בהשרשתן.

וכן בהמשך הירושלמי נאמר: "רבי יוסי בשם רבי לא התורה ריבת בטהרת זרעין מה טעמא כי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא..." הריבוי בטהרה הוא משמעות הפסוק: על כל זרע זרוע אשר יזרע - ומשמע אפי' שנזרע בלא כוונת זריעה.

3. אף ראייתו השלישית של הרא"ש מהגמ' מנחות, היא להוכיח שדרך לזרוע על הגג. ואמנם בתחילה סבר הרא"ש שאינו מביא וקורא בפירות שגדלו על הגג, אך זהו מפני שאינו "משבח ארצך" שהוא חסרון בדין ביכורים בלבד. מסקנתו של הרא"ש שלהלכה קיי"ל שמביא וקורא בגידולים של גג.

בנוסף יש לציין שהמעייין בשאלה שהופנתה לרא"ש (מנחת קנאות שם) יראה שהשואל הסתפק בדין עציץ עשוי עץ, חרס או אבן - אם נחשב כנקוב אם לאו. ועוד הסתפק השואל שמא באילנות אמרי' שחייב בערלה אף בעציץ שאינו נקוב. הרא"ש בתשובתו כלל אינו מתייחס לספיקותיו של השואל, ומוכיח שגג עדיפא מדין עציץ כיון שהוי דרך לזרוע שם - הוי בכלל "היוצא השדה שנה שנה". יש להוסיף עוד את קושיית ה"בית דוד" (סי' א) שאילו מוכח בתוספתא שגג אינו שדה ולכן פטור מכל הדינים, מדוע לא פשט הירושלמי את ספקו בדין בית בשביעית (ירו' ספ"ק דערלה)?

יש להביא ראייה נוספת מדברי הרמב"ם, שס"ל שדין גג כדין שדה, שכן פסק הרמב"ם (הל' שטו"י פ"א ה"ו): "ומקיימין את האלו"י בראש הגג, אבל אין משקין אותו". ומקור הדין בירושלמי (שביעית פ"ד ה"ד) וביאר רש"ס שאף על הגג נחשב עבודת קרקע.

מכל הנ"ל נמצאנו למדים שדעת הרמב"ם שגג נחשב שדה. וכיון שהב"י מביא את פסק הרא"ש כפשוטו וכתב בפירוש שהגדל על הגג נחשב מחובר לכל מילי - הכי נקטינן. וכיון שאתינא להכי אין יסוד לחלוק על סברת האגלי טל ולומר שלדעת הרמב"ם והשו"ע עציץ שאינו מיטלטל נחשב מנותק.

הרב דוד אביטן שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

ערלה בגבולות עולי מצרים
תגובה על דברי הרב שניאור ז. רווח שליט"א מגליון מס' 25

יום ב' כז אלול תשנ"ט
לפ"ק ירושלים ת"ו

לכבוד
ידידי הדגול
הרב הגאון רבי שניאור זלמן רווח שליט"א
יו"ר המכון למצוות התלויות בארץ.
שלום רב!

לאור מה שכבר נדברנו בעל פה ומ"ש כבודו בתנובות שדה (גליון 25) לדייק מדברי הרמב"ם שערלה נוהגת מן התורה בכל ארץ ישראל אף מקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, ושכ"כ הגאון מקוטנא בשו"ת ישועת מלכו ובשו"ת מלבושי יו"ט. ולאחר מכן הביא את דברי מרן הגרע"י שליט"א ביביע אומר והגר"צ אבא שאול זצ"ל באור לציון שכתבו בפשיטות להפך, שערלה אינה נוהגת מן התורה אלא במקומות שכבשו עולי בבל, אבל מה שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל אין ערלה נוהגת שם מהתורה, ולאור דבריהם הסיק כבודו בתנובות שדה שם להלכה שבעזה דין ערלה כדין ערלת חו"ל שספיקה מותר, שלא כמו שכתבו הישועת מלכו והמלבושי יו"ט ודדיק מר מהרמב"ם.

וכשעיינתי בשו"ת יביע אומר חשבתי שיתכן שלא כתב כן בהחלט אלא לסניף בלבד, משום שדן שם בספק ערלה בשוק וצרף כמה ספיקות להקל, והוסיף סניף נוסף שגם מה שהגיע מעזה וכו' אינו אסור מן התורה ודינו כדין ערלת חו"ל, אבל לא שס"ל שכך הלכה ולמעשה, [וכמו שצרף שם גם דעת המשנה למלך אע"פ שכתב שם שמרן בשו"ע לא ס"ל כן, כיעו"ש].

אבל כששבתי לעיין בשרשי הדברים [בעידודו של כבודו ותודתי על כך] דומני שניתן לומר בהחלט שאין ערלה נוהגת מן התורה אלא במקומות שכבשו עולי בבל, וזאת מהמפורש במשנה (ערלה פ"א מ"ב): "עת שבאו אבותינו לארץ מצאו נטוע פטור, נטעו אע"פ שלא כבשו חייב". ובירושלמי שם יליף לה מקרא "ונטעתם" פרט לשנטעו גוים עד שלא באו לארץ. [וכ"ה בספרא פר' קדושים (פרק ה פרשה ג): "כי תבואו ... ונטעתם" פרט לשנטעו גוים עד שלא באו לארץ וכו' מכאן אמרו עת שבאו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פטור נטעו אע"פ שלא כבשו חייב"]. ממשיך הירושלמי ושואל הרי ר' ישמעאל סובר שכל ביאות האמורות בתורה לאחר י"ד שנה של כיבוש וחילוק הם. ושם מתני' דלא כר' ישמעאל. ר' הילא בשם ר' לעזר מודה ר' ישמעאל בחלה וערלה שכתוב "כי תבואו" ו"בבואכם" ומדשינה הכתוב משמעו שינו חכמים חיובו. ע"כ הירושלמי. והיה מקום לומר שמכיון שבערלה לא צריך כיבוש, א"כ גם משבטלה קדושה ראשונה

נשאר חיוב ערלה כשהיה לפני כן, שהרי כל דין קדושה ראשונה אינו אלא קדושת הכיבוש עצמו, כמ"ש הרמב"ם בהל' תרומות (פ"א ה"ה) ובהל' בית הבחירה (סו"פ ו'), [נראה ברדב"ז בהל' תרומות שם ובחזו"א שביעית ריש סי' ג.]. וכיון שנתחייבו בערלה עוד לפני שנתקדשה הארץ, א"כ יש מקום לומר שגם משגלו ובטלה קרושת הארץ עדיין חיוב ערלה במקומו עומד, ונוהג מן התורה בכל ארץ ישראל אף במקומות שלא כבשו עולי בבל. ושור"ר שכ"כ המלבושי יו"ט (בקונטרס חובת קרקע סי' ב).

אמנם לענ"ד לא יתכן לומר כן מכמה סיבות. א. פשט הרמב"ם בהל' תרומות (פ"א ה"ז) משמע שגבולות עולי מצרים אינם גבולות הארץ המובטחת בפרשת אלה מסעי, אלא הרבה פחות מזה, ע"ש במעדני ארץ. ואיך יתכן שלא יכתבו חז"ל שערלה נוהגת מן התורה גם במקומות שלא כבשו עולי מצרים, הרי אם אין ערלה תלויה כלל בכיבוש, ראוי שתנהג בכל הארץ המובטחת אפי' במקומות שלא כבשו עולי מצרים. ומפורש בהרמב"ם בהל' תרומות (פ"א ה"ב) שסתם ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שנכבשו כיבוש רבים, ע"ש. והיינו עולי מצרים. ומכיון שערלה אינה תלויה כלל בכיבוש א"י ראוי שנהג בכל גבולות הארץ המובטחת, ואיך יתכן שהמשנה לא השמיעתנו אלא ערלה בארץ ישראל (פ"ג מ"ט).

ב. הרי אע"פ שלא צריך כיבוש עכ"פ ביאה צריך כמפורש במשנה שלא נתחייבו אלא משעת ביאתם לארץ, רק כיבוש אין צריך, וא"כ כשם שהקדושה הראשונה נתבטלה משבטל הכיבוש, כך גם ערלה שתלויה בביאה מסתבר שכשבטלה הביאה בטל דין ערלה.

ג. בירושלמי הנ"ל מפורש שדין ערלה כדין חלה ששניהם תלויים בביאה ולא בכיבוש, ואעפ"כ הרי חלה בזמן הזה ואף בכיבוש שני בימי עזרא, אינה אלא מדרבנן כמ"ש הרמב"ם ומרן בשו"ע ריש הל' חלה, וזאת משום שבחלה יש דין ביאת כולכם הנלמד "מבבואכם", וכיון שבבית שני לא עלו כולם אין חלה נוהגת אלא מדרבנן. הרי מפורש שאע"פ שחלה אינה תלויה בכיבוש אלא בביאה, אעפ"כ משבטלה ביאה וגלו, בטל חיוב חלה מן התורה, ובבית שני לא נתחייבו כי חסר ביאת כולכם. ומעתה גם ערלה נמי הוא הדין דמה שנתחייבו בביאה ראשונה נתבטל משגלו, ומכיון שלא מצינו בערלה שצריך ביאת כולכם, שהרי מ"כ תבואו" דרשו חז"ל בספרא פרט לשנטעו גוים עד שלא כבשו כנ"ל, א"כ בקדושת עזרא נתחייבו בערלה מן התורה במקומות שקידש עזרא דווקא, אבל לא במקומות שכבשו רק עולי מצרים.

ושוב ראיתי שכו"ז מפורש בדברי רבותינו זלה"ה. בשו"ת מהרימ"ט (ח"א סי' כה באמצע התשובה) כתב שבערלה אע"פ שכתוב "כי תבואו" נוהגת בארץ ישראל מן התורה בזמן הזה משום שבספרא דרשינן "כי תבואו" פרט לשנטעו גוים וכו', וכיון שקימ"ל שמה שנטעו אע"פ שלא כבשו חייב, מסתבר לאוקמי דרשא ד"כי תבואו" פרט לשנטעו גוים וכו', ולא לומר שצריך ביאת כולכם. עוד הכריח כן משום שערלה נוהגת גם בחו"ל מהלכה למשה מסיני, וכיון שאינה תלויה בארץ לא מסתבר להצריך ביאת כולכם. עכ"ד בתוספת באור. ואע"פ שלא כתב אם מדובר בתחומי עולי בבל או גם בתחומי עולי מצרים. ילמד סתום מן המפורש בדבריו במקו"א (סי' מז) שכתב להדיא שכל מה שלא כבשו עולי בבל אין לו דין ארץ ישראל אלא דינו כסוריא לכל דבר, עש"ב. והדברים ברורים.

אמנם ראיתי בצל"ח ברכות (לו,א) שכתב בפשיטות שמכיון שגם בערלה כתיב "כי תבואו" צריך ביאת כולכם, ולכן אין ערלה נוהגת בזה"ז מן התורה כלל, כדברי המל"מ (בהל' מא"ס פרק י'). אך כנודע רבים דחו דברי המל"מ, וגם מרן בשו"ע (סי' רצ"ד סע' ט) כתב להדיא שערלה בא"י נוהגת מן התורה (ופשוט דמין מיירי גם בזמן הזה). והארכנו כבר בזה באוצר התשובות ערלה שם בס"ד. גם ראיתי בשו"ת דגל ראובן (ח"ב סי' רז) שהאריך בנדו"ד וכתב שבערלה אין צריך ביאת כולכם, ושכ"כ באור שמח (הל' תרומות פ"ב), ודחה דברי הצל"ח הנ"ל. והביא מ"ש בשו"ת מלבושי יו"ט הנ"ל שכיון שאין ערלה תלויה בכיבוש, גם משגלו עדיין חייבים מן התורה בכל תחומי עולי מצרים. ודחה דבריו כמ"ש, שגם בחלה חזינן

שנתחייבו מיד כשנכנסו לפני שכבשו, ובכל זאת בזמן הזה הוא רק מדרבנן, כנ"ל, ומוכח שדין ביאה האמור בחלה ובערלה כדין כיבוש האמור בשאר מצות התלויות בארץ, שמשבטלה קדושת הארץ בטלו כולם. והביא שכ"כ בשטמ"ק (בכתובות כה, א) שבחלה נתחייבו בכניסתם לארץ לפני כיבוש מיד כשהתחילו להיכנס לארץ, ובביאת עזרא נפטרו אף לאחר שנכנסו משום ד"בבואכם" משמע כולם וכו'. עוד האריך להוכיח שערלה אינה תלויה בביאת כולכם ושפיר נוהגת מן התורה במקומות שכבש עזרא. ע"ש"ב.

עוד ראיתי שגם בשו"ת מקור ברוך להרה"ג ר' נחום ברוך גינצבורג (ח"ב סי' ד) הביא דברי המלבושי יו"ט הנ"ל, ודחה דבריו, שאע"פ שאין ערלה תלויה בקדושת הארץ, עכ"פ תלויה בביאת הארץ דווקא, ולכן מסתבר שמשגלו ובטלה הקדושה בטל גם דין ערלת ארץ ישראל, ומשקדש עזרא שפיר חלה הקדושה, דבערלה אי"צ ביאת כולכם.

איברא דבספר שבת הארץ במבוא (אות ח) כתב שמשלשון הרמב"ם (בהל' מעש"ש פ"י ה"ט) משמע שגם בערלה צריך ביאת כולכם, ולא ס"ל כמתניתין דערלה, ע"ש. ולענ"ד דקדוקו קלוש ואינו נראה. וכבר בשו"ת דגל ראובן הנ"ל עמד על לשון הרמב"ם, וכתב דשפיר מוכח מלשוננו שבערלה אי"צ כיבוש ולא ביאת כולכם, ע"ש. גם בספר ארץ חמדה לגר"ש ישראלי (ח"א שער י' סי' י') דחה דברי השבת הארץ. וע"ש מ"ש בנדוד"ד.

והנה כבודו דקדק מלשון הרמב"ם (בהל' מאכלות אסורות פ"י הי"א) שכתב: ספק ערלה בארץ ישראל אסור ובסוריא וכו' מותר. משמע שרק בסוריא שרי ולא בשאר ארץ ישראל אע"פ שלא כבשוה עולי בבל. ויש להוסיף דבמשנה (ערלה פ"ג מ"ט): ספק ערלה בא"י אסור ובסוריא מותר ובחול יורד ולוקט ובלבד שלא יראנו לוקט" וכתב הר"ן בפ"ק דקדושין (טו, א) שלכן החמירו בסוריא קצת יותר מבחול" משום שחול" רחוקה מארץ ישראל ולא אתי למיחלף, ע"ש. ואם כן אם נאמר שערלה אינה נוהגת מן התורה בזמן הזה אלא במקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשוה עולי בבל על המשנה נמי קשה הרי לא רק סוריא קרובה לארץ ישראל, אלא כל המקומות שכבשו עולי מצרים סמוכים טפי לארץ ישראל (ודינם כסוריא כדהוכיח מהרימ"ט סי' סז הנ"ל).

ולענ"ד קושיא מעיקרא ליתא כי אע"פ שבמשנה ריש גיטין מבואר שעכו היא גבול צפוני של ארץ ישראל, הדבר ברור שאינו אלא גבול צפון מערב אבל בצפון מזרח התפשט הגבול הרבה מעבר לכך עד הבניאס וכל הגליל העליון והתחתון כמבואר במשנה בשביעית פרק ט מ"ו שלש ארצות לביעור וכו', ע"ש. וכמפורש בספר יוסיפון שמתאר את הישוב היהודי בגמלא ובירודפת ואת מלחמותיו עם הרומאים בערים הנ"ל. [וראה מפה באינצקלופדיה תלמודית סוף כרך ב]. וא"כ מה שנקטה המשנה והרמב"ם סוריא שפיר נקטו כן, משום שבגבול הצפון מזרחי שפיר נתקדש ע"י עולי בבל עד סוריא. ובאופן שאדרבא ממשנתנו ראינו נמי לכך שעד סוריא נתקדש, וכמ"ש הר"ן הנ"ל שסוריא סמוכה לא"י. ודו"ק. ומה שלא נקטה המשנה בסתם כל מקומות שלא כבשו עולי בבל ונקטה סוריא, הוא משום שסוריא מקומה ידוע ומפורסם טפי, ואילו נקט התנא עולי מצרים ועולי בבל, היה צריך להאריך במיקומם של מקומות אלו, וכיון שכבר נתבאר במשנה בריש גיטין ובריש פ"ו דשביעית, קיצר התנא ונקט סוריא, שמקומה ידוע, והיא גם הגבול הצפון מזרחי של כיבוש עולי בבל, ומשם נקיש ונלמד על שאר המקומות שנתבארו בגיטין ובשביעית.

ולכן נלענ"ד שניתן לומר בודאות שאכן ערלה אינה נוהגת מן התורה אלא במקומות שכבשו עולי בבל דווקא. וכמ"ש ביביע אומר ובאור לציון בפשיטות [וכ"כ הגר"י פישר שליט"א בכרם ציון הלכות ערלה עמ' צ'] אכן אם יוכל כבודו לברר הנושא עוד עם מרן היב"א שליט"א נשמח מאוד.

ברכת התורה דוד אביטן ס"ט

מהנעשה במכון הערכות לקראת שנת השמיטה

ב"ה ובס"ד זכינו והוקמה "ועדת השמיטה הארצית" בנשיאותו של מרן הראש"ל שליט"א ובראשותו של הגאון חכם שלום כהן שליט"א שאף משמש כיו"ר הועדה ההילכתית של הועדה, שבין חבריה נמנים הגאון רבי שלמה בן שמעון שליט"א חבר בית הדין הגדול, והגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א אב בית הדין הרבני פ"ת וחבר מועצת הרה"ר לישראל ומורה דרכו של המכון.

הוקמו ועדות נוספות הלכתיות ומקצועיות הכוללות בתוכם רבנים חשובים וידועי שם, אנשי מקצוע והדרכה חקלאית בעלי ידע ונסיון רב.

ע"פ הוראת מרן הראש"ל שליט"א, תינתן העדפה ברורה לפירות ואף ירקות [כדעת הר"ש וסיע'], שיחולקו לציבור במסגרת אוצר בית דין, שאר הירקות יגיעו מיבולים הגדלים במצעים מנותקים, ערבה דרומית, נכרי וחור"ל. שתי האפשרויות האחרונות ישמשו גם כמקור מצומצם לפירות.

בהתאם להוראות אלו כבר כמעט וגובש, ההליך של צורת עבודת מחסן השמיטה והגופים הפיננסיים שילוו את המערכת כולה.

רכזי ועדת השמיטה כבר ישבו עם חקלאים רבים שומרי תורה ומצוות שפנו לוועדה על מנת להשתלב במסגרת "אוצר בית דין", הן בירקות [כדוגמא אציין את אחד החקלאים בדרום שהוא שומר תומ"צ וברשותו 1100 דונם לגידול ירקות והוא מעונין לגדל ירקות עבור אוצר בית דין על פי כל כללי ההלכה], והן בפירות שב"ה כבר מספר חקלאים שבי"ד חילק את יבולם כבר בשנה הקודמת, והם כבר ישבו עם הועדה ובלי כל דיון הודיעו שהם שומרי שמיטה כדת ללא כל היתרים, [מדובר לעת עתה בענבים, (מעל עשרה זנים של ענבים שחורים ולבנים, וענבי יין משובחים), אפרסקים, נקטרינות, תפוחים, שסק, תאנים, אגסים, שזיפים ועוד].

בערבה הדרומית [ע"פ הוראת הרבנים החל מצומת קטורה ומטה בלבד], כבר נחתמו חוזים לחכירת האדמות שם בשטחי גידול של אלפי דונמים.

בתום סקירה זו, אנו מוצאים לנכון להודיע לכלל הציבור שכל מטרת ועדת השמיטה היא לתועלת כלל הצרכנים, וכפי הוראתו של מרן הראש"ל שליט"א שהעיקר שיהיה הכל במחיר השווה לכל נפש, ע"מ להקל על הצרכנים ובעיקר על המשפחות ברוכות הילדים כ"י. ומכאן שכל יהודי הוא שותף במפעל הגדול הזה של שמירת השמיטה בשטחים החקלאיים, ואנו קוראים לכלל הציבור לתת כתף וסיוע בכל התחומים, לוועדת השמיטה ובפרט בחלק שהם ממש שותפים בו וזה "אוצר בית דין" שנועד עבור הציבור ולתועלתו.